

Nieuw Verbond en Belijdenisdoop historisch onderzoek, Pilgram Marpeck Liebrecht P. Hellinga

5

1. Inleiding

Ten aanzien van de verhouding tussen nieuw verbond en belijdenisdoop wordt in dit onderdeel de aandacht gevestigd op de dooper Pilgram Marpeck. Het betreft een theologisch onderzoek naar zijn leer over doop en verbond ingebed in een historisch onderzoek. Centraal staat de vraag: op welke wijze kan de verbondstheologie van Marpeck een constructieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het verbondsdenken van de hedendaagse baptistische theologie?

Marpeck kan worden beschouwd als een verbondsdenker. Hij sprak over verbond als een “Ordnung Gottes” dat verwoordde hoe God met mensen handelt, hoe mensen in relatie tot God (kunnen) staan en op welke manier gelovigen samen een geloofsgemeenschap vormen.¹

De manier waarop Pilgram Marpeck theologiseerde is herkenbaar voor hedendaagse Baptisten. Marpeck reageerde en schreef immers niet vanuit een academische positie, maar vanuit de lokale gemeente.² Hij observeerde gesprekken en ontwikkelingen van lokale groepen gelovigen en reflecteerde daar theologisch op. Op deze wijze is zijn leer over doop en verbond ontstaan.

Marpecks theologie op de doop en het verbond is relevant voor de hedendaagse theologie. De Baptistentheoloog John Colwell verwijst in “Alternative Approaches to Believer’s Baptism (From the Anabaptists to Barth)” naar de werken van Marpeck voor concrete argumenten voor de belijdenisdoop en de belijdenisdoop in verhouding tot het (nieuw) verbond.³ Daarnaast kent *The Covenants of Promise, A Theology of the Old Testament Covenants* van de oudtestamenticus Thomas Edward McComiskey⁴ overeenkomsten met de verbondsleer

¹ Kiewiet, 84-85. Kiewiet verwijst in deze vooral naar de werken *Vermahnung en Verantwortung*. Twee werken die Marpecks verbondstheologie verwoorden en verderop in dit onderdeel worden besproken.

² Kiewiet schrijft “theologie ist für Marbeck systematische Schriftauslegung”. Kiewiet, 84. Dit is een te eenzijdige benadering die de indruk wekt dat de theologie van Marpeck los zou staan van de geloofsgemeenschap. Marpeck (Kiewiet noemt hem overigens Marbeck zoals zijn naam ook gespeld is) was als autodidact niet geschoold in exegese, systematische theologie, enzovoort. Marpeck was in de roerige periode van de reformatie als gelovig man met name betrokken met lokale dooperse geloofsgemeenschappen en de eenheid van deze geloofsgemeenschappen. Zijn betrokkenheid bleek een bepalende factor te zijn voor zijn theologie, voor zover hij als niet-theoloog theologiseerde. Aanvullend op de verwoording van Kiewiet moet worden gezegd: Theologie is voor Marpeck systematische Schriftuitleg, reagerende op actuele ontwikkelingen van de (lokale) geloofsgemeenschap.

³ John Colwell, “Alternative Approaches to Believer’s Baptism (From the Anabaptists to Barth)”, King’s Church, Catford, http://www.biblicalstudies.org.uk/pdf/sbet/07-1_003.pdf (05-12-2014). In *Promise and Presence, An Exploration in Sacramental Theology* verwijst Colwell eveneens naar Marpeck, maar treedt ook in discussie met hem. Die discussie zal niet in dit hoofdstuk worden weergegeven, maar in het deel betreffende de hedendaagse Baptistentheologie. John Colwell, *Promise and Presence, An Exploration in Sacramental Theology* (Wipf & Stock, Eugene, Oregon, 2011 [Paternoster, 2005], 119-120, 142-144..

⁴ Thomas Edward McComiskey, *The Covenants of Promise, A Theology of the Old Testament Covenants*, Intervarsity Press, Nottingham, 1988 [1987. Baker Book House Company, Grand Rapids, 1985).

van Marpeck. Het eerste deel van de anabaptisten-theoloog James McClendon *Ethics, Systematic Theology*⁵ wijst de relevantie aan van Marpecks' manier van theologiseren. McClendon wordt beschouwd als representant van de theologische traditie van anabaptisten en Baptisten. In *Ethics* vat hij de baptistische theologische visie als volgt samen: “not only to generate a theology but also to shape a shared life in Christ Jesus”.⁶ In deze visie wordt die van de zogenoemde radicalen herkend.⁷ Deze visie is geschreven aan de hand van kenmerken die vormend zijn (geweest) voor het denken en handelen van baptistische christenen.⁸ McClendon noemt vijf kenmerken die representatief zijn voor de vroege dopers, waaronder Pilgram Marpeck, en representatief voor huidige Baptisten.⁹

10

1. Biblicisme; waarmee wordt bedoeld het aanvaarden van de Schrift als hoogste autoriteit voor leer en leven
2. Vrijheid; de vrijheid van kerk en gelovigen om zelfstandig en zonder interventie te reageren op God, denk hierbij bijvoorbeeld aan de scheiding tussen kerk en staat
- 15 3. Discipelschap; een leven dat wordt getransformeerd tot dienstbaarheid aan Christus, waarvan de belijdenisdoop onderdeel is
4. Gemeenschap van gelovigen; deel uitmaken en deelgenoot zijn van mensen die zich toewijden in dienstbaarheid aan Christus en elkaar
5. Missie; getuige zijn van Christus en getuigen van Christus, zelfs als dit lijden tot gevolg heeft

20

Marpeck is vooral vanwege zijn verbondstheologie en sacramentenleer interessant voor hedendaagse Baptisten. Er zijn vier redenen te noemen:

- 25 1. De verbondstheologie is voor Baptisten een actueel onderwerp. Binnen het zogenoemde reformatorisch Baptisme (Reformed Baptism)¹⁰ komt de verbondstheologie op en neemt de interesse voor de verbondstheologie toe. Vooral in Amerika kent het Reformed Baptism een sterke ontwikkeling, in het bijzonder als reactie op het dispensationalisme. Woorden als “covenanting”, “verbinden” en “verbondenheid” zijn van oudsher kenmerkend voor het Baptisme.

30

McComiskey was geordineerd Baptistenvoorganger, als theoloog stond hij in de traditie van de “mainstream evangelicals”. JETS 40/1 (March 1997) 166–170, <http://www.etsjets.org> (06-03-2015)

⁵ James Wm. McClendon, Jr., *Ethics, Systematic Theology Volume 1* (Nashville: Abingdon Press, Second Edition, Revised and Enlarged, 2002).

⁶ McClendon, 30.

⁷ Vergelijk John Rempel in “Later Writings by Pilgram Marpeck and his Circle, Volume 1”. “Marpeck was the shepherd of congregations which, though harassed, sought to make Anabaptist-inspired discipleship the everyday practice of everyday people.” Walter Klaassen, Werner Packull, and John Rempel, *Later Writings by Pilgram Marpeck and his Circle, Volume 1*. Anabaptist Texts in Translation (Kitchener, Ontario: Pandora Press; Scottsdale, Pennsylvania/Waterloo, Ontario: Herald Press), 13. (Verder genoemd: *Later Writings*). Marpecks' theologie was bovendien gegrond in de gedachte van de incarnatie van Christus, daarmee ook leven en dienen van de kerk. Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 12-14.

⁸ McClendon, 26-30.

⁹ McClendon, 27-28. Deze vijf kenmerken worden ook uitgewerkt in R. Stanton Norman, *The Baptist Way, Distinctives of a Baptist Church* (Nashville, Tennessee: Broadman & Holman Publishers, 2005).

¹⁰ Enkele theologen die tot de reformatorische Baptisten (Reformed Baptists) kunnen worden gerekend zijn: Walter J. Chantry, Samuel E. Waldron, Fred Malone, Stephen J. Wellum en Jason C. Meyer. In Nederland is het Reformatorisch Baptisme vooral bekend door de Stichting Sola 5 Baptisten: www.sola5baptisten.nl.

Daarnaast houden ook Britse Baptistentheologen zich bezig met verbondstheologie,¹¹ maar kiezen een andere invalshoek dan de Reformed Baptists wat in het onderdeel van de hedendaagse theologie zal worden uitgewerkt.

2. Vooral onder Britse Baptistentheologen is het sacramentele van de doop onderwerp van theologisch onderzoek.¹²
3. De Nederlandse Baptisten-theoloog Jannes Reiling heeft in de jaren '70 opgeroepen tot een verbondstheologie om met de Gereformeerde broeders en zusters in gesprek te gaan over de doop. Volgens Reiling heeft de verbondsleer van Marpeck geen invloed gehad op de latere Baptisten.¹³ Dat neemt echter niet weg dat de verbondsleer van Marpeck wel degelijk belangrijk kan zijn voor Baptisten, met name omdat Marpeck doop en verbond met elkaar in verband heeft gebracht.
4. Denken en spreken over “verbond” helpt Baptisten om meer inzicht te krijgen in de waarde van de belijdenisdoop en deze waarde opnieuw te verwoorden.

2. Pilgram Marpeck

De Oostenrijker Pilgram Marpeck (Rattenberg 1495 – Augsburg 1556)¹⁴ is van invloed geweest op de ontwikkeling van de doperse theologie in de 16^e eeuw. In deze paragraaf wordt een introductie geschetst van Marpeck en zijn eerste werken. Drie zijn relevant voor dit onderzoek, te weten: *Clare Verantwortung* (1531), *Klare Unterricht* (1531) en *Rechenschaft seines Glaubens* (1532), die in paragraaf 4 nader worden beschouwd.

Marpeck besteedde veel aandacht aan de verhouding van het oude en nieuwe testament en de verhouding van oud en nieuw verbond.¹⁵ Hij benadrukte het denken in verbonden, waardoor oud en nieuw testament door hem genoemd werden tot oud en nieuw verbond. Het verbond was volgens Marpeck een “Ordnung Gottes”, door middel waarvan God handelt naar en met de mens. Volgens Kiwiet is het concept van de Ordnung Gottes de sleutel tot Marpecks theologisch denken.¹⁶ Met Blough moet worden gesteld dat niet het verbond, maar de

¹¹ In het bijzonder moet hier Paul Fiddes worden genoemd omdat vooral hij zich bezighoudt met verbondstheologie. Hij is niet te plaatsen onder de Reformed Baptists maar legt wel verbinding tussen doop en verbondstheologie. Onder andere in Paul S. Fiddes, *Tracks and Traces, Baptist Identity in Church and Theology. Studies in Baptist History and Thought Volume 13* (Wipf & Stock Publishers Eugene, Oregon 2006 [Paternoster, 2003] en Paul S. Fiddes (ed.), *Reflections on the Water, Understanding God and the World through the Baptism of Believer. Regent's Study Guides 4* (Regent's park college, Oxford with Smyth & Helwys Publishing, Inc., Macon, Georgia, 1996).

¹² Enkele theologen die hier moeten worden genoemd naast George R. Beasley-Murray zijn Anthony R. Cross, Stanley K. Fowler en John Colwell.

¹³ J. Reiling, *Verbond, Oud en Nieuw, een poging tot dialoog tussen Calvinisten en Baptisten* (Kok: Kampen, 1976), 6.

¹⁴ Een uitgebreide biografie over Pilgram Marpeck is te lezen in Walter Klaassen and William Klassen, *Marpeck, a life of dissent and conformity, Studies in Anabaptist and Mennonite History No. 44* (Herald Press, Waterloo, Ontario, Scottdale, Pennsylvania, 2008), 17 (verder genoemd: *Marpeck*).

¹⁵ Stuart Murray, *Biblical Interpretation in the Anabaptist Tradition. Studies in the Believers Church Tradition* (Pandora Press, Kitchener and Herald Press, Scottdale, 2000), 105, 106.

¹⁶ “Das Axiom der Theologie Marbeck's kann man andeuten mit dem Stichwort “Ordnung Gottes”. Es war der Grundgedanke des süddeutschen Täuffertums überhaupt.” Kiwiet, 84.

menswording van Christus de kern van Marpecks theologisch gedachtengoed is.¹⁷ De drie genoemde werken kunnen worden beschouwd als aanzet tot de verbondstheologie van Marpeck. Marpeck heeft op expliciete wijze een doperse verbondstheologie ontwikkeld om daarmee aan te tonen hoe God met de (gelovige) mens handelt en hoe God en de

5 gemeenschap van gelovigen met elkaar in verhouding staan. Het denken in termen van verbond was niet nieuw. Het verbondsdenken was in de periode van de reformatie in beweging.¹⁸ In dit onderzoek gaat het vooral over de manier hoe Marpeck zijn verbondsdenken verwoordde en uitwerkt tot een verbondstheologie. Ten tijde van de reformatie werd het verbondsdenken gebruikt om argumenten te formuleren voor het

10 doopdebat en de daaraan verbonden vraagstukken, zoals identiteit van de kerk en methodes voor het lezen van de Bijbel. Hans Denck bijvoorbeeld maakte van het verbondsdenken gebruik om het onderscheid tussen oud en nieuw verbond te duiden. Zwingli was de eerste theoloog die het verbondsdenken gebruikte om de kinderdoop te beargumenteren tegen de visie van dopers.

15 Marpeck heeft zich blijkbaar door dit algemene verbondsdenken laten beïnvloeden. De term “Ordnung Gottes” had Marpeck overgenomen van Hans Denck, die het verbondsdenken aanwendde om een bewuste en vrijwillige doop op persoonlijk geloof te verdedigen.¹⁹ Bij Denck wordt ook over de doop gelezen als een “Bundzeychen” van het verbond en over gelovigen als broeders van het verbond: “Bundsgenossen”. Volgens William kan bij Denck

20 het begin worden gevonden door te spreken over de doop in termen van een sacrament (sacramentum), vanwege het gebruik van “Bundsgenossen” in verhouding tot doop, waarbij de doop een samenbindend gebeuren zou beschrijven.²⁰ Het zijn termen die Marpeck heeft verwerkt in zijn verwoorden van doop, verbond en geloofsgemeenschap.

25 In de roerige periode van de reformatie in de 16^e eeuw, waarin dopers discussieerden met reformatoren en met elkaar en waarin dopers werden vervolgd vanwege hun overtuiging dat kerk en staat gescheiden dienen te zijn, hun afwijzing van de kinderdoop en toepassing van eigen dooppraktijk, ontstond behoefte aan duidelijke criteria voor het lezen en interpreteren van de Schrift.²¹ De doperse beweging kende verschillende stromingen, waaronder die van de

30 Spiritualisten. Die verschillende stromingen leidde tot onderlinge verdeeldheid. Daarom werd vanuit de Bijbel gezocht naar duidelijkheid over gemeente-zijn, ethiek (hoe te leven als volgeling van Jezus) en de doop. Vandaar de behoefte aan criteria voor het lezen en interpreteren van de Schrift. Marpeck trok zich deze behoefte aan, wat leidde tot de vele werken die hij heeft geschreven.

¹⁷ Neil Blough, *Christ In Our Midst, Incarnation, Church and Discipleship in the Theology of Pilgram Marpeck* (Pandora Press, Kitchener, 2007), 119-125.

¹⁸ Kiwiet, 85-94.

¹⁹ Kiwiet, 85-86. Kiwiet verwijst in voetnoten naar onder andere Hans Denck, *Von der wahren Lieb*, geciteerd in L. Keller, “Ein Apostel der Wiedertäufer”, *Allgemeine Deutsche Bibliographie* (1884). Joh. Bader, *Brüderliche Warnung ... Ein sonderlich Gespreck met H. Dencken* (1572). Williams, 260-263.

²⁰ Williams, 261-262. Verwijzend naar Hans Denck, “Von der Wahren Liebe (1527)”, Baring and Fellmann, *Schriften* (QGT 6.1), 35-36, 75-76.

²¹ Neil Blough, *Christ In Our Midst, Incarnation, Church and Discipleship in the Theology of Pilgram Marpeck* (Pandora Press, Kitchener, 2007), 19.

Harold Bender, die veel onderzoek heeft gedaan naar de dopersen, noemt Marpeck: “waarschijnlijk de beste theoloog van de dopersen van de 16^e eeuw.”²² Daarnaast stond hij bekend als de onbetwiste leider van de verstrooide doperse gemeenten.²³

- 5 Marpeck werd gezien als belangrijkste theoloog en gemeenteleider van de Oostenrijkse dopersen, ofschoon hij geen theologische opleiding had gevolgd. Marpeck was een erudiet man en heeft werken van Luther en dopersen gelezen, zoals blijkt uit zijn schrijven. Hij was een autodidact, als gelovige zeer geïnteresseerd in de kerkelijke (en tegelijkertijd ook sociale) reformatie van de 16^e eeuw en stond dichtbij belangrijke gebeurtenissen en invloedrijke
- 10 personen die de reformatie vorm hebben gegeven.²⁴ Marpeck heeft Hubmaier niet persoonlijk gekend, maar heeft kennis gemaakt met zijn theologische inzichten. Deze inzichten hebben hem bereikt toen Hans Hut, Hans Schlaffer en Lienhart Schiemer zich in 1527 in Tirol hadden gevestigd, waar Marpeck leefde en werkte als ambtenaar van de mijnen (Bergrichter).²⁵ Hut leerde dat de doop een verbond (*den pundt der touff*) is. De doop verzekert de gedoopte van een goed geweten en dat hij of zij een aanvaard kind van God is. Door middel van de doop wordt de gelovige broeder of zuster van Christus en is deze lid van de gemeente van Christus en van het lichaam van Christus, aldus Hut.²⁶
- 15 Schlaffer en Schiemer, beiden waren leerling geweest van Hubmaier en Hut, schreven over geloof en de genade van God (Schiemer, *Von der Gnade Gottes*, Rattenberg, 1527), belijden en afstand doen van zonden en Christus volgen in dagelijks leven (Schiemer, *Die Zwölf Artikel des Christlichen Glaubens*, Rattenberg, 1527, 1528). Klassen and Klaassen
- 20 veronderstellen dat Marpeck werken van Schlaffer and Schiemer heeft gelezen. In ieder geval zijn geschriften van beide dopersen opgenomen in de zogenoemde Marpeck-Cirkel. De Marpeck-Cirkel bestond uit een netwerk van doperse gemeenten die zich herkenden in het
- 25 theologisch denken van Marpeck. Marpeck werd door hen beschouwd als geestelijk leider en

²² Mennonite Quarterly Review (MQR) 32, (October 1958), 116. Klassen and Klassen, *Marpeck*, 17.

²³ Jörg Maler's *Kunstbuch, Writings of the Pilgrim Marpeck Circle (Classics of the radical Reformation)* edited by John D. Rempel (Pandora Press, Ontario, 2010), 1. De gemeenten die zijn ontstaan door Marpeck, of in hem een bron van autoriteit zagen, hebben de 16e eeuw niet overleefd (Stuart Murray, 29). Dit was het gevolg van de diversiteit onder de dopersen, vervolging en omdat veel dopersen afhankelijk waren van de geboden werkgelegenheid.

²⁴ Blough, 11, 19.

²⁵ “Bergrichter” is lastig te vertalen. Het doet denken aan een opzichter, maar kan ook een ambtenaar (Bergamtman) duiden. Het betreft in ieder geval een leidinggevende die direct te maken had met de mijnwerkers zelf. Klassen and Klassen, *Marpeck*, 63. William Klassen and Walter Klassen (translation & editors), *The Writings of Pilgrim Marpeck* (Wipf and Stock Publishers, Eugene, Oregon, 1999 [Herald Press, 1978]), 16-18 (verder genoemd *WPM*). Jan J. Kiwiet, *Pilgram Marbeck, Ein Führer der Täuferbewegung im süddeutschen Raum* (J.G. Oncken Verlag Kassel, 1957), 22. Klassen and Klassen, *Marpeck*, 93-94.

²⁶ “Ein solcher mensch wirt alda durch den pundt der touff sambt einer guten gewissen versichert und gewiß, das er ein angenomen kind Gotes, ja, ein bruder oder schwester Christi ist, ein glid der christlichen gemein und des leibs Christi, dieweil er mit warhaftigem hertzen zu solcher einigkeit nach dem willen Gotes verwilligt hat ... Den punth der touff gibt und raicht die christlich gemein durch ein getreuen diener, wie ouch Christus von Johanne empfieng.” Hans Hut, *Ein Anfang eines rechten christlichen Lebens (Vom Geheimnis der Taufe)*, 1527. Briefe und Schriften oberdeutscher Täufer 1527-1555, Das “Kunstbuch” des Jörg Probst Rotenfelder gen. Maler, Quellen zur Geschichte der Täufer Band XVII (Herausgegeben von Heinold Fast und Gottfried Seebaß, Gütersloher Verlagshaus, Heidelberg, 2007), 188-189, 191. (Verder genoemd *QGT.*) Armour, 76.

theoloog. Ook verwijst de Marpeck-Cirkel naar boeken en brieven die door Marpeck samen met enkele gemeenteleiders zijn geschreven, waaronder Leupold Scharnslager.²⁷

5 In februari 1520 trad Marpeck toe tot het gilde van de mijnwerkers van Rattenberg. Deze
arbeiders werkten in de koper- en zilverbijlen in de omgeving van Rattenberg.²⁸ In april van
datzelfde jaar werd hij door koning Ferdinand aangesteld tot *Bergrichter*, mijnambtenaar, in
de jaren twintig van de 16^e eeuw een van de meest bepalende en verantwoordelijke posities in
Tirol.²⁹ Als *Bergrichter* was Marpeck direct betrokken met de gemeenschap van mijnwerkers.
10 Hij was verantwoordelijk voor het welzijn van die arbeidersgemeenschap, die blootstond aan
de gevaren van het werken in de mijn. De arbeiders vormden een kwetsbare groep: de
meesten waren afkomstig uit andere gebieden, stonden los van het sociale leven van
Rattenberg en waren overwegend arm. Marpeck begaf zich zowel in de kring van stadsedelen
als de kring van mijnwerkers en stond op goede voet met beide groepen. Daardoor kon hij
optreden als bemiddelaar voor de mijnwerkers en kwam hij op voor de belangen van de
15 mijnwerkers.

Al in 1526 kende Tirol een kleine groep dopersen, vermoedelijk door vervolging daar
terechtgekomen. Vooral de komst van Hut, Schlaffer en Schiemer heeft ertoe geleid dat het
aantal dopersen toenam, in het bijzonder onder de mijnwerkers. De doperse beweging heeft
20 grote invloed op Marpeck gehad die betrokken was bij de mijnwerkers. De Augustijner
monnik en prediker Stephan Castenbaur, die zichzelf Boius Agricola noemde, had voor 1520
de Rooms-katholieke Marpeck al gewonnen voor de reformatorische boodschap.³⁰ In 1527
heeft Marpeck zich laten dopen (te Krumau) en in 1528 is hij toegetreden tot de beweging van
de dopersen.³¹
25 Eind 1527 verordende de keizerlijke regering de lokale ambtenaren en functionarissen de
arrestatie en executie van de doperse leiders, onder wie Hans Schlaffer (4 februari 1528) en
Lienhart Schiemer (14 januari 1528). Hierop vluchtte Marpeck in 1528 naar Straatsburg.³² In
die tijd was Straatsburg bekend als stad waar de invloed van de reformatie merkbaar was. Het
kerkelijk leven stond onder supervisie van de overheid en de interpretatie van de Schrift was
30 in handen van reformatorische uitleggers van de Schrift, die daarvoor theologisch waren
opgeleid. Ook was Straatsburg een Vrijstad en kende een relatief ruime tolerantie voor
verschillende groepen ten tijde van de reformatie, waaronder dopersen en spiritualisten.³³

35 Vanuit deze achtergrond komen de vragen op hoe en waarom Marpeck een doper is
geworden, ondanks de risico's van deze keuze? Op welke manier heeft die ontwikkeling zijn

²⁷ Blough, 8, 142. Rempel, *Kunstabuch*, xiii-xiv, 1-2, 4-5. Jan J. Kiwiet, *Pilgram Marbeck, Ein Führer der Täuferbewegung im süddeutschen Raum* (Kassel: J.G. Oncken Verlag 1957), 54-83. John Rempel staat enigszins kritische tegenover de conclusies van vooral Jan Kiwiet. Volgens Rempel was in ieder geval "Vermahnung" (1542) alleen van de hand van Marpeck. Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 19 vnt. 8.

²⁸ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 55-58.

²⁹ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 58, 62. Klassen and Klaassen, *WPM*, 16. Kiwiet, 22.

³⁰ Kiwiet, 21. Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 67-70.

³¹ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 111-112. Klassen and Klaassen, *WPM*, 18, 69, 94. Kiwiet, 23.

³² Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 96-106, 114-115. Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 9.

³³ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 120-121. Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 10-11.

theologie gevormd? En wat heeft ertoe geleid dat Marpeck een verbondstheologie ontwikkelde?

- Zijn theologische ontwikkeling is begonnen in Straatsburg. Daar trad hij in debat met Martin Bucer en gelovigen die later “spiritualisten” werden genoemd. Belangrijke onderwerpen van het debat met Bucer waren de betekenis van de mensheid van Christus en het fundamentele onderscheid tussen oud en nieuw testament, zoals Marpeck dat doet.³⁴ Daarnaast waren de onderwerpen doop en verbond belangrijke onderwerpen. Schrijvend ontwikkelde Marpeck zijn theologische denken en zijn verbondstheologie. De eerste werken van Marpeck dateren uit deze periode.
- Vanwege de genoemde tolerantie ontmoette Marpeck ook Christian Entfelder, Hans Bänderlin, Melchior Hoffman, Sebastian Franck en Caspar Schwenckfeld.³⁵ Dezen werden tot de spiritualisten gerekend. Het spiritualisme was een stroming die zich vormde in de eerste helft van de 16^e eeuw. Kenmerkend voor deze stroming was een spiritualistische of geestelijke interpretatie van het christen-zijn en geloof. Personen die kerk en uiterlijke zaken zoals doop en avondmaal vergeestelijkten werden spiritualisten genoemd. De belangrijkste reden hiervoor was het voorkomen van confrontaties met reformatorische protestanten. De komst van spiritualisten veroorzaakte onrust onder reformatorische protestanten in Straatsburg, vanwege hun kritiek op de reformatorische theologie. Daarnaast veroorzaakte hun komst ook onrust en verdeeldheid onder de doperse bevolking van die stad. Het gevolg was een gespannen situatie.³⁶ Marpeck, die vrijwel direct na aankomst in Straatsburg leider werd van de doperse gemeenschap in Straatsburg, wilde de eenheid onder de dopersen bewaren. Daarom reageerde hij op de invloed van spiritualisten door schriftelijk het debat met hen aan te gaan. Hij reageerde vooral op de werken van Entfelder, Bänderlin en Schwenckfeld.
- Reagerend op de spiritualisten en op Bucer zijn Marpecks’ werken ontstaan en groeide zijn invloed als leider van de verstrooide doperse gemeenten. Uit zijn werken wordt duidelijk wat Marpeck voor ogen stond: een zichtbare kerk bestaande uit gelovigen. Als apologie daarvan ontstond zijn incarnatie-(verbonds)theologie.³⁷
- In 1531 schreef hij *Clare Verantwortung (A Clear Refutation)*, in de editie van Klassen en Klaassen), reagerend op Hans Bänderlin.³⁸ Daarnaast schreef hij in 1531 *Klare Unterricht (A Clear and Useful Instruction)*, in de editie van Klassen en Klaassen), tegen de theologische positie van Caspar Schwenckfeld.³⁹
- Deze eerste werken worden naast andere latere geschriften in dit onderdeel nader besproken. Eerst wordt kort stilgestaan bij de *Aufdeckung der Babylonischen Hurn (Exposé of the Babylonian Whore)*, in de editie van Klaassen, Packull, Rempel),⁴⁰ gepubliceerd in 1531. Samen met de twee genoemde werken behoort *Aufdeckung* tot de eerste werken van Marpeck

³⁴ Blough, 73, 76

³⁵ Klassen and Klassen, *Marpeck*, 122-123, 130-132.

³⁶ Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 16.

³⁷ Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 17-18.

³⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 43.

³⁹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 69.

⁴⁰ Voor vertaalde versie en verantwoording van vertaling van Walter Klaassen: Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 21-48.

en kan worden opgevat als een doperse kritiek op, zoals Blough noemt, het reformatorisch proces van confessionalisering. Daarmee wordt bedoeld het proces waarmee kerken de krachten bundelden met lokale politieke machten.⁴¹

- 5 Uit *Aufdeckung* kan worden opgemaakt dat Marpeck en de dopersen in een moeizame positie verkeerden. Er wordt niet verwezen naar de politieke ontwikkelingen van die tijd, maar bij het lezen moet daar rekening mee worden gehouden. Deze ontwikkelingen waren onder andere het doodvonnis over dopersen, dat april 1529 bij keizerlijk decreet is uitgesproken.⁴² Dopersen werden beschuldigd van rebellie waarvan de herdoop een uiterlijk
- 10 teken zou zijn. In *Aufdeckung* gebruikt Marpeck apocalyptische motieven, maar hij werkt geen scenario's over eindtijd uit. Marpeck deelde de veronderstelling, die volgens Blough toen algemeen leefde, dat de periode van de reformatie teken was dat de geschiedenis in een laatste en beslissende fase terecht was gekomen.⁴³ Hij reageerde op de politieke ontwikkelingen en de gevolgen op godsdienstig vlak. In *Aufdeckung* werkte Marpeck in ieder
- 15 geval drie onderwerpen uit. De eerste is de verhouding kerk en staat, een tweede onderwerp dat veel aandacht krijgt is de houding van geweldloosheid als kenmerk van het volgen van Jezus. Als derde onderwerp wordt de twee-eenheid Woord (de Schrift) en Geest van God genoemd als fundament voor het leven als volgeling van Jezus.
- 20 De titel, *Aufdeckung der Babylonischen Hurn*, typeert de aanleiding van dit werk. Met de "hoer", verwijzend naar Ezechiël 23, wordt volgens Klaassen de leer en volgelingen van Maarten Luther bedoeld en zij die de keizer met geweld in naam van Christus wilden weerstaan.⁴⁴ Blough meent dat Marpeck ook de Rooms-Katholieke kerk daarmee aanduidt.⁴⁵ Vanwege het voortdurend noemen van de twee-eenheid Woord en Geest als fundament voor
- 25 het christen-leven, reageerde Marpeck met de *Aufdeckung* blijkbaar ook op spiritualisten. Marpeck wilde met *Exposé* een drietal zaken onthullen. Hij wilde allereerst de in zijn ogen ware identiteit van Lutheranen en spiritualisten onthullen. De leer van Luther en die van spiritualisten leidden volgens Marpeck van Christus af. Daarmee kan worden gezegd dat met de *Aufdeckung* het kennen van Christus voor Marpeck centraal staat.
- 30 Daarnaast wilde Marpeck de ware identiteit onthullen van de volgeling van Jezus. Het volgen van Jezus kenmerkt zich door geweldloosheid, wat voor Marpeck kenmerkend was voor Christus. Geweldloosheid was voor Marpeck: onderdanig en gehoorzaam willen zijn aan overheden en autoriteiten⁴⁶ omdat deze zijn aangesteld door God en nooit reageren met geweld.⁴⁷ De reden van Marpeck de boerenopstand van destijds te veroordelen, moet worden
- 35 gevonden in zijn denken over geweldloosheid dat uiteindelijk in *Aufdeckung* concreet is verwoord.

⁴¹ Blough, 80.

⁴² Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 156.

⁴³ Blough, 87.

⁴⁴ Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 23. Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 161.

⁴⁵ Blough, 88.

⁴⁶ Marpeck gebruikt het woord "Gewalt". Volgens Klaassen een synoniem voor "Obrigheid", wat Luther gebruikte in zijn vertaling van Romeinen 13:1. Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 46, voetnoot 13.

⁴⁷ Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 23. Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 27.

Het onderdanig en gehoorzaam willen zijn aan overheden en autoriteiten komt ook terug in zijn verhouding tussen kerk en staat. Volgens Marpeck vinden overheden en zij die hieraan onderworpen zijn, hun bron in hun eigentijdse generatie vervuld van hun eigen egocentrisme. De kerken van Christus komen voort uit Christus en zijn onderworpen aan Hem.⁴⁸ Kerk en staat staan daarom los van elkaar. Verwijzende naar de uitspraak van Jezus in Matteüs 22:21 dienen volgelingen van Christus gehoorzaam te zijn aan overheden⁴⁹ en aan God: “Geef dan aan de keizer wat van de keizer is, en aan God wat van God is” (HSV).

Zijn standpunten betreffende de verhouding tussen kerk en staat en zijn denken over geweldloosheid beargumenteerde Marpeck op theologische manier. Zijn argumentatie wordt verder uitgewerkt in *Clare Verantwortung* en *Klare Unterricht*. De komst van Christus als mens blijkt fundamenteel voor zijn theologie. Want de incarnatie maakt het nieuwe zichtbaar, als vervulling van het beloofde. Daarmee is zijn ander theologische argumentatie neergelegd: de verhouding tussen oud en nieuw. Het onderscheid oud en nieuw wordt in *Aufdeckung* geïllustreerd door te verwijzen naar Abraham, Jakob, Mozes en David als representanten van het oude.⁵⁰ Omdat oudtestamentische gelovigen zoals dezen de Geest van God hadden, verwezen zij naar de komst van een nieuw Koninkrijk en een nieuwe vrede. Met de komst van Christus als mens is de geestelijke vrede en het geestelijk Koninkrijk gekomen, weergegeven in het nieuwe testament als vervulling van het oude. Dankzij de Geest van God regeert Christus. De Geest van God geeft vrede die niet eerder werd gekend. Deze theologische argumentatie bindt de eerste drie werken van Marpeck samen.

In *Aufdeckung* onthulde Marpeck onomwonden doperse standpunten, die hij zich eigen had gemaakt. Samen met de andere twee werken, *Clare Verantwortung* en *Klare Unterricht*, nam hij stelling tegen het spiritualisme, ook om de eenheid onder de verstrooide doperse gemeenten te versterken. De eenheid in Christus benadrukte Marpeck in de *Aufdeckung* met een verwijzing naar Galaten 3:28, “Daarbij is het niet van belang dat men Jood is of Griek ... want allen bent u één in Christus Jezus” (HSV).⁵¹ Hier ontstaat een kritische vraag, die tevens actueel is. Lutheranen en spiritualisten beschreven zichzelf ook als christen, volgelingen van Jezus Christus, evenals Marpeck en dopers dat deden. Hoe verhoudt zich dit met het “één zijn in Christus Jezus”? Marpeck maakte in *Aufdeckung* strikt onderscheid tussen ware volgelingen van Christus en de Lutheranen en spiritualisten. Afgezien van de waardering van dit onderscheid reflecteert dit onderscheid het actuele vraagstuk van de verbondstheologie: welke gelovigen vormen samen een eenheid in Christus? Hoe verhoudt het antwoord op dit vraagstuk zich met de verhouding belijdenisdoop en nieuw verbond?

⁴⁸ Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 31.

⁴⁹ Marpeck aanvaardde de legitieme autoriteit van keizers, koningen en overheden voor handhaving van de sociale orde. Maar de wereldlijke overheid staat volgens Marpeck los van het koninkrijk van Christus. Klassen and Klaassen, *WPM*, 26.

⁵⁰ Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 32-33. Blough, 94.

⁵¹ Daarnaast verwees Marpeck naar Galaten 5:6 en 6:15. Klaassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 37. Dat Marpeck vervolgens schreef dat buiten Christus de voorschriften van Joden en heidenen “one single (Civ.) law” vormen, riekt in onze tijd naar antisemitisme. Dit wordt in deze buiten beschouwing gelaten omdat het geen onderdeel van dit onderzoek is.

Met *Aufdeckung* reflecteerde Marpeck vooral op de ontwikkelingen van de periode ontstaan in 1529. Die ontwikkelingen hadden ook gevolgen voor hem. Marpeck moest vluchten; in januari 1532 verliet hij Straatsburg. Na omzwervingen kwam hij in 1542 in Augsburg terecht. Klaassen en Klassen schrijven in *Marpeck, A Life of Dissent and Conformity* uitvoerig over de periode vanaf Straatsburg. Vanaf 1531 is hij blijven schrijven. De werken die van belang zijn voor dit onderzoek zullen in dit onderdeel worden besproken. Tot aan zijn dood is Marpeck met name schrijvend de doperse gemeenten blijven leiden. Op deze wijze was hij vooral een dopers gemeentetheoloog. In 1556 stierf Marpeck in Augsburg.

10

3. Invloeden

Als gemeentetheoloog ontwikkelde Marpeck zijn verbondstheologie. Zijn verbondstheologie is daardoor een vorm van gemeentetheologie. Het ontstaan daarvan was een langdurig proces en kende verschillende invloeden. De personen die een belangrijke theologische invloed hebben gehad op het denken van Marpeck en zijn theologische vorming zullen eerst worden vermeld. Dit zijn Stephan Castenbauer, de radicale reformatoren Lienhart Schiemer, Hans Schlaffer en de spiritualist Caspar Schwenckfeld.

15

3.1. Stephan Castenbauer

20

Stephan Castenbauer was een Augustijner monnik en prediker die Marpeck heeft gewonnen voor de reformatische boodschap in de periode 1520-1522⁵² en die zelf later Lutheraan is geworden.⁵³ Castenbauer besteedde veel aandacht aan het Bijbelboek Romeinen, in het bijzonder de gehoorzaamheid van het geloof (Romeinen 1:5; 16:26).⁵⁴ Hij stelde de misstanden van de Rooms-katholieke kerk aan de orde⁵⁵ en benadrukte dat de kerk slechts één doel heeft: mensen helpen hun liefde voor God en de naaste te verdiepen en hun gehoorzaamheid van het geloof zuiver te houden.⁵⁶ Daarnaast verwierp hij ieder vorm van geweld en wraak en aarzelde niet mensen te zeggen dat zij koningen en keizers moesten gehoorzamen, die vervolgens zelf verantwoording schuldig waren aan God.⁵⁷ Gedachten zoals deze worden teruggevonden in Marpecks' *Aufdeckung der Babylonischen Hurn*.

25

30

Gezegd kan worden dat de Augustijner Castenbauer voor Marpeck de weg baande naar het doperdom. Enkele invloeden van Castenbauer zijn kenmerkend geworden voor Marpeck, zoals door Klaassen and Klassen genoemd wordt in hun toonaangevend werk *Marpeck, A Life of Dissent and Conformity*:⁵⁸

35

⁵² Snyder, 78. Kiwiet, 21. Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 67-70. Klaassen en Klassen vermelden in *Marpeck* (69) dat Castenbauer zichzelf Boius Agricola noemde toen hij door een hoofd van de orde der Augustijnen in 1518 een doctoraat had ontvangen.

⁵³ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 89.

⁵⁴ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 70.

⁵⁵ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 69.

⁵⁶ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 70.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 89.

1. Onderscheid tussen oud testament en nieuw testament
2. Een toewijding aan de *ceremonies* van de kerk (waaronder de viering van het avondmaal, voetwassing en later ook de doop).
- 5 3. Visie voor de gemeente van Christus. Van hieruit groeide bij Marpeck de overtuiging dat de gemeente een gemeenschap is van gelovigen, omdat deze gemeenschap geschapen is door goddelijke liefde en is opgebouwd uit mensen die Gods roep hebben beantwoord.

10

3.2. Lienhart Schiemer en Hans Schlaffer

Vervolgens dienen de dopersen Lienhart Schiemer en Hans Schlaffer te worden genoemd. Vanwege de vervolging van dopersen werden zij gevangenen gezet in Rattenberg, ten tijde
15 dat Marpeck daar verbleef. Mede op grond van hun veroordeling besloot Marpeck te vluchten. Beiden waren leerlingen van Hubmaier en Hans Hut.⁵⁹ Hans Hut had de meeste invloed op hen beiden. Klaassen and Klassen veronderstellen dat Marpeck werken van Schiemer en Schlaffer heeft gelezen. In ieder geval zijn geschriften van beide dopersen opgenomen in de Marpeck-Cirkel, het netwerk van doperse gemeenten die Marpeck
20 beschouwden als geestelijk leider en theoloog.⁶⁰ Door middel van de werken van Schiemer en Schlaffer is ook de invloed van Hut binnengedrongen. Hut leerde dat de doop een verbond is met de gemeente; *den pundt der touff*.⁶¹ Marpeck heeft zich theologisch laten beïnvloeden door Hut, Schlaffer en Schiemer.⁶²

25 De Franciscaner monnik Schiemer ontmoette Hubmaier en Hut in 1527 in Nikolsburg. Hij werd daar gedoopt en schreef als rondtrekkend dopers theoloog diverse werken en doopte mensen. Op 12 Januari 1528 werd hij ter dood veroordeeld in Rattenberg. Schiemer benadrukte het leven in gelijkvormigheid aan de gekruisigde Christus.⁶³ Hij leerde
30 dat God de waarheid aan alle mensen heeft geopenbaard en dat de mens vanuit vrije wil daarop kan reageren. Tegelijkertijd benadrukte Schiemer dat geloof en gehoorzaamheid het werk van de heilige Geest (*dem heiligen geist*” of “*des geists Christi*”) is in de gelovigen.⁶⁴ Over de doop schreef hij dat door middel van de doop iemand zich toewijdt aan God. Eerst vindt de doop van de Geest (*ein touff des geistes*) plaats, welke leidt tot overgave in

⁵⁹ Snyder, 76-77. Williams, 272-273.

⁶⁰ Zie voetnoot 22.

⁶¹ “Ein solcher mensch wirt alda durch den pundt der touff sambt einer guten gewissen versichert und gewiß, das er ein angenomen kind Gotes, ja, ein bruder oder schwester Christi ist, ein glid der christlichen gemein und des leibs Christi, dieweil er mit warhaftigem hertzen zu solcher einigkheit nach dem willen Gotes verwilligt hat ... Den punth der touff gibt und raicht die christlich gemein durch ein getreuen diener, wie ouch Christus von Johanne empfieng.” Hans Hut, *Ein Anfang eines rechten christlichen Lebens (Vom Geheimnis der Taufe)*, 1527. Briefe und Schriften oberdeutscher Täufer 1527-1555, Das “Kunstbuch” des Jörg Probst Rotenfelder gen. Maler, Quellen zur Geschichte der Täufer Band XVII (Herausgegeben von Heinold Fast und Gottfried Seebaß, Gütersloher Verlagshaus, Heidelberg, 2007), 188-189, 191. (Verder genoemd QGT.) Armour, 76.

⁶² QGT, 242-370. Klaassen and Klassen, *Marpeck*, 93-102. Klassen and Klaassen, *WPM*, 18.

⁶³ Werken van Schiemer zijn opgenomen in QGT, zie ook Rempel, *Kunstbuch*.

⁶⁴ “Leonard Schiemer an die Gemeinde in Ratenberg am Inn: Die zwölf Artikel des christlichen Glaubens. Von der wahren Taufe Christi.” QGT, 298-331. Rempel, *Kunstbuch*, 235-256.

gehoorzaamheid aan God. Vervolgens vindt de waterdoop (*ein touff des wassers*) plaats waardoor de dopeling zich toewijdt aan God. De derde doop is de doop van bloeddoopt (*pluts touff*) die verwijst naar martelaarschap, omdat Schiemer deze doop direct verbindt aan de kruisiging van Christus. Schiemer beschreef de waterdoop als de bevestiging van het innerlijk verbond met God (*die touf des wassers ist ein bestetigung des inwendigen punds mit Got*), verwijzend naar 1 Petrus 3:21.⁶⁵ Schiemer duidde de doop op dezelfde manier als Hut deed.

De priester Schlaffer was samen met Schiemer getuige van het theologisch debat tussen Hubmaier en Hut in Nikolsburg, dat plaatsvond in mei 1527.⁶⁶ Schlaffer volgde Hut. Hij schreef negen traktaten, waarvan acht in gevangenschap.⁶⁷ December 1527 werd hij gearresteerd tijdens een doperse bijeenkomst in Rattenburg en 4 februari 1528 werd hij onthoofd.⁶⁸

De doop is volgens Schlaffer een uiterlijk bewijs voor christenen en de wereld (*zum eusserlichen zeugknuß erstlich vor uns bruedern und schwestern (ouch, wo es not is, vor der welt) die wassertouff*).⁶⁹

Over het nieuwe verbond (*ein neuen bundt*) schrijft Schlaffer dat deze de wet is, geschreven in harten door de heilige Geest. Jezus Christus verzegelt en markeert (*mit dem heiligen geist versiglet und bezeichnet*) de gelovigen met de heilige Geest, door wie God wordt gekend als Vader. Onderdeel van het nieuw verbond is dat zonden niet zullen worden herinnerd (*dein gsetz inn unser hertzen geschriben unnd unserer sunden nit mer wellest gedencken*).⁷⁰ Het grote mysterie van het christelijk geloof is volgens Schlaffer de geloofsgemeenschap van Christus, de gemeente. De gelovigen zijn de leden van Zijn lichaam, waarvan Christus het hoofd is.⁷¹

25

3.3. Beweging van Spiritualisten

De beginperiode van de beweging van de Anabaptisten kende verschillende stromingen, waaronder die van de Spiritualisten. Die verschillende stromingen leidden tot onderlinge verdeeldheid. De beweging van Spiritualisten was een negatieve bron van invloed op Marpeck. De doperse gemeenschappen zochten in de Bijbel naar duidelijkheid over gemeente-zijn, ethiek (hoe te leven als volgeling van Jezus) en de doop. Marpeck trok zich deze behoefte aan, wat onder andere leidde tot de vele werken die hij heeft geschreven. In zijn werken weerlegde Marpeck vooral de invloed van Spiritualisten (*Geister*). Op deze manier

35

⁶⁵ “Hirnach im bschluß wirt gemelt von der waren touff Christi etc.”, QGT, 332-340. Rempel, *Kunstabuch*, 257-267.

⁶⁶ Hubmaier en Hut verschilden in theologisch opzicht van elkaar op verschillende onderdelen, onder andere over het dopen, geweldloosheid of pacifisme en eschatologie. Voor het conflict Hubmaier en Hut zie Torsten Bergsten and W.R. Estep, Jr., ed., *Balthasar Hubmaier, Anabaptist Theologian and Martyr* (Valley Forge: Judson Press, 1978), 361-517. Pipkin and Yoder, 18. Williams, 273-274, 339-348.

⁶⁷ QGT, 344-371. Rempel, *Kunstabuch*, 269-303.

⁶⁸ Williams, 274. Rempel, *Kunstabuch*, 269.

⁶⁹ QGT, 347.

⁷⁰ QGT, 348.

⁷¹ QGT, 360. Williams, 275.

hadden zij invloed op de theologische ontwikkeling van Marpeck. In het bijzonder worden hier genoemd Johannes Bänderlin, Christian Entfelder en Caspar Schwenckfeld, omdat Marpeck, zoals reeds vermeld, met name op hen reageerde.

5 Spiritualisten waren, volgens Neil Blough, van mening dat ten tijde van de reformatie de eenheid van de kerk ook werd verbroken door de uiterlijke manifestaties van geloof.⁷² Daarom stond zij kritisch ten opzichte van het uitoefenen van doop, avondmaal en andere ceremoniën van de kerk. Spiritualisten beschouwden deze ceremoniën als ongeldig en onnodig. William Klassen schrijft dat niet duidelijk is waarom Spiritualisten (en
10 Schwenckfeld in het bijzonder) uiterlijke en ceremoniële zaken betreffende het geloof in Christus en het kerkelijk leven verwierpen. Onder dopersen leefde de gedachte dat Spiritualisten het geloof vergeestelijkten om gespaard te blijven van vervolging.⁷³ In hun verzet tegen het gebruik van uiterlijke ceremoniën benadrukten Spiritualisten het werk van de heilige Geest: God zou geen uiterlijke en materiële zaken nodig hebben om zich te
15 openbaren. Dit riep echter vragen op betreffende de incarnatie en bracht Marpeck tot twee van zijn belangrijke theologische gedachten. Ten eerste de rol van de heilige Geest en ten tweede dat Christus historisch mens is geworden.

Snyder benadrukt in zijn *Anabaptist History and Theology* dat in het debat tussen Marpeck en
20 Spiritualisten de rol van de heilige Geest niet aan de orde was.⁷⁴ Waarschijnlijk aangespoord door het debat met Spiritualisten heeft de rol van de heilige Geest een belangrijke plaats gekregen in de verbondstheologie van Marpeck. Want met Spiritualisten als Denck en Bänderlin, stelde Marpeck dat de persoonlijke ervaring van de vernieuwende Geest van God noodzakelijk is om christen te zijn.⁷⁵ Daarnaast is de incarnatie het meest elementaire
25 onderwerp van de theologie Marpeck: Christus is historisch mens geworden (*menseheit Christi*).

Bänderlin en Entfelder zijn eerder genoemd, hier gaat de aandacht uit naar Schwenckfeld.⁷⁶ Marpeck voerde schriftelijk het debat met Schwenckfeld, met als gevolg dat zijn theologische
30 gedachten tot een systematisch geheel werden gevormd en zijn sacramentele gedachten nader uiteen werden gewerkt.⁷⁷ Met zijn *Judicium*⁷⁸ bediscussieerde Schwenckfeld vooral de visie van Marpeck op het oude testament, zoals deze die had verwoord in *Vermanung* (1542).⁷⁹

⁷² Neil Blough, *Christ In Our Midst, Incarnation Church and Discipleship in the Theology of Pilgram Marpeck* (Pandora Press, Kitchener Ontario, 2007), 27.

⁷³ William Klassen, *Covenant and Community, The Life and Writings of Pilgram Marpeck* (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans Publishing Company, 1968), 165.

⁷⁴ C. Arnold Snyder, *Anabaptist History and Thought, An Introduction* (Pandora Press, Kitchener, Ontario, 2002 [1995]), 313.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Hier wordt volstaan met het noemen van de invloed van Schwenckfeld. Om meer beeld te krijgen van de inhoudelijke invloeden en de leer van Schwenckfeld, zie Klassen, *Covenant and Community*, 165-176. Williams, 199-211, 383-387, 1213-1218.

⁷⁷ John Rempel, "Pilgram Marpeck: An Introduction to his Theology and Place in the Reformation". Klassen, Packull, Rempel, 7-20.

⁷⁸ De tekst van Schwenckfeld's *Judicium* is te vinden in C.D. Hartranft, E.E. Schultz Johnson ed., *Corpus Schwenckfeldianorum, Vol.III* (Leipzig: Breitkopf & Haertel, 1907-1961), 169-214.

⁷⁹ Klassen and Klassen, *WPM*, 159-305. Klassen, *Covenant and Community*, 175.

Schwenckfeld stelde dat het christendom ouder zou zijn dan het Judaïsme. Als gevolg daarvan zou in het oude testament de verlossing reeds zijn bewerkt en hoefde Christus deze slechts bekend te maken. Om de kritiek van Schwenckfeld te weerleggen verscheen direct *Verantwortung* (1542).⁸⁰ Daarin werd gesteld dat dankzij de incarnatie, Christus de verlossing heeft geopenbaard op reële en definitieve manier en dat Christus door middel van de Geest mensen nieuw leven geeft. De doop als sacrament getuigde van dat nieuwe leven. Tevens was de doop de toegang tot de kerk, als gemeenschap van gelovigen.⁸¹ Rempel noemt *Verantwortung* de eerste kladversie van een systematische theologie.⁸² In *Verantwortung* systematiseerde Marpeck zijn verbondsgedachten, schreef hij theologisch over doop en kerk en bracht hij doop en nieuw verbond bij elkaar. Tevens definieerde hij de doop als sacrament.

3.4. Samenvattend

Uit de invloeden kan worden opgemaakt dat de menswording van Christus (incarnatie), de verhouding van het oude en nieuwe testament en het werk van de heilige Geest elementair zijn voor de verbondstheologie van Marpeck. Het nieuwe verbond (*ein neuen bundt*) wordt gedefinieerd, evenals de doop (*die touf des wassers ist ein bestetigung des inwendigen punds mit God*). Tevens is sprake van een relatie tussen het werk van de Geest, nieuw verbond, geloof, doop en kerk. De onderdelen van een verbondstheologie zijn aangereikt en benoemd. Op welke manier deze onderwerpen zich tot elkaar verhouden, moet in de beschrijving van de verbondstheologie van Marpeck duidelijk worden. Eveneens moet nog blijken op welke manier doop en nieuw verbond zich tot elkaar verhouden.

4. Aanzet tot verbondstheologie van Marpeck

De verbondstheologie van Marpeck begint vorm te krijgen in zijn *Vermanung* (1542),⁸³ wat ook wordt genoemd *Taufbüchlein* en *das Buch der Bundesbezeugung* (het boek dat getuigt van het verbond).⁸⁴ Later wordt op dit werk ingegaan, omdat het wordt beschouwd als een van de langste en meest gedetailleerde doperse beschrijvingen over de doop. Eerst zal aandacht worden gegeven aan de drie eerder genoemde werken van Marpeck: *Clare Verantwortung* (1531),⁸⁵ *Klare Unterricht* (1531)⁸⁶ en *Rechenschaft seines Glaubens*

⁸⁰ Johann Loserth, ed., *Pilgram Marpecks Antwort auf Kaspar Schwenckfelds Beurteilung des Buches der Bundesbezeugung von 1542*, [Quellen und Forschungen zur Geschichte der oberdeutschen Taufgesinnten im 16. Jahrhundert] (Wien: Carl Fromm, 1929). John Rempel, "Marpeck's Response to Caspar Schwenckfeld". Klaassen, Packull, Rempel, 67-157. Klaassen, *Covenant and Community*, 47-51.

⁸¹ Klaassen, *Covenant and Community*, 175-176. Klaassen, Packull, Rempel, 68-75.

⁸² Rempel in Klaassen, Packull, Rempel, 68.

⁸³ Klaassen and Klaassen, WPM, 159-302.

⁸⁴ Kiwiet, 72-74. Klaassen, *Covenant and Community*, 45-47.

⁸⁵ Klaassen and Klaassen, WPM, 43-67. Klaassen, *Covenant and Community*, 36-43.

⁸⁶ Klaassen and Klaassen, WPM, 69-106. Klaassen, *Covenant and Community*, 36-43.

(1532).⁸⁷ Deze drie werken kunnen worden gezien als aanzet tot zijn verbondstheologie, omdat de volgende drie onderwerpen daarin worden uitgewerkt. In de eerste plaats de menswording van Christus (incarnatie), vervolgens de verhouding van het oude en nieuwe testament en in de derde plaats de rol van de heilige Geest.

5

4.1. Menswording van Christus

In *Clare Verantwortung* stelde Marpeck onomwonden dat met de komst van Christus een
10 nieuwe periode is ontstaan. Deze nieuwe periode is het nieuwe testament, ook genoemd het
nieuwe, door de profeten aangekondigde verbond. Het nieuwe verbond wordt gekenmerkt
door de vergeving van zonden en de uitstorting van de heilige Geest over allen die geloven.⁸⁸

Daarnaast beargumenteerde Marpeck tegenover de Spiritualisten het gebruik van de
15 ceremonieën van de gemeente, omdat Christus deze zelf heeft ingesteld.⁸⁹ De ceremonieën
hebben een doel en waarde in zichzelf totdat Christus terugkomt.⁹⁰

Evenals de ceremonieën hebben ook Christus' woorden vandaag hun waarde door de heilige
Geest, omdat zij zijn ter opbouw van het geloof totdat Christus teruggekomen is.⁹¹ Marpeck
stelde duidelijk dat de ceremonieën Gods genade openbaren. Het vieren van de uiterlijke
20 ceremonieën zijn een beantwoording van het geloof in Christus. Het vieren is gerechtvaardigd
door de innerlijke aansporing van de Geest (van Christus).⁹² De incarnatie legitimeert de
uitwendige gebruiken.

In *Clare Verantwortung* benadrukte Marpeck dat de komst van Christus een nieuwe periode
25 heeft gebracht: de periode van het nieuwe verbond. In *Klare Unterricht* is de incarnatie of
menswording van Christus het centrale element van Marpecks' argumentatie tegen de leer van
de Spiritualisten.⁹³

Evenals de Spiritualisten beled Marpeck dat ware kennis van God innerlijk (geestelijk) is.
Daarnaast stelde hij dat het innerlijk kennen van God mogelijk is doordat God Zich heeft
30 geopenbaard in de mens geworden Christus.⁹⁴ Zonder de menswording van Christus was het
volgens Marpeck onmogelijk om tot God te naderen of om God te kennen.⁹⁵

Marpeck stelde vervolgens dat alle gelovigen, leerlingen en discipelen zijn van de mens
geworden Christus.⁹⁶ Het gevolg is dat de gelovigen dienen te leven en te doen zoals Christus
leefde en deed.⁹⁷

35

⁸⁷ Klassen and Klaassen, *WPM*, 107-157. Klassen, *Covenant and Community*, 44-45.

⁸⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 60-61.

⁸⁹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 60.

⁹⁰ Klassen and Klaassen, *WPM*, 45, 47

⁹¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 47, 49.

⁹² Klassen and Klaassen, *WPM*, 49, 51.

⁹³ Blough, 30.

⁹⁴ Blough, 35.

⁹⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 99.

⁹⁶ Klassen and Klaassen, *WPM*, 73, 99.

⁹⁷ Klassen and Klaassen, *WPM*, 93.

Marpeck stelde de geïncarneerde Christus op fundamentele wijze centraal. Daarmee beschreef Marpeck geen Christologie, maar hij dacht en schreef Christocentrisch. De geïncarneerde Christus – of de historische Jezus – stond centraal voor de verlossing en het geloof, voor het leven als verlost mens, voor de gemeente en voor het lezen van de Schrift.⁹⁸

5 Ook de betekenis van de kerkelijke ceremonieën dienen vanuit dit Christocentrisme benaderd te worden.⁹⁹ De ceremonieën zijn gegeven als hulpmiddel aan de gemeenschap van gelovigen met als doel God te dienen. Door het gebruik van de ceremonieën worden de volgelingen van Christus tot een geloofsgemeenschap. Door de toepassing van de ceremonieën is Christus aanwezig in de gemeenschap van Christus' volgelingen, waardoor het hen in staat stelt
10 Christus te aanbidden.¹⁰⁰ De ceremonieën versterken het innerlijk getuigenis van de Geest van de geloofsgemeenschap. Op deze manier openbaart God zich op fysieke wijze door middel van de geloofsgemeenschap in de wereld.

In *Rechenschaft seines Glaubens* past Marpeck de gedachte van de menswording van Christus
15 (menschheit Christi) toe op het onderscheid van oud en nieuw verbond. Onder het oude verbond (de belofte; het oude testament) leefde men vanuit geloof en in hoop.¹⁰¹ Sinds de menswording van Christus is het nieuwe verbond gekomen (verbond van een goed geweten met God; nieuwe testament). De gelovigen leven door geloof in Christus in het nieuwe verbond met God dankzij de heilige Geest. De doop is hiervan getuigenis.¹⁰²

20 Leven in het nieuwe verbond houdt daarmee een Christus-geconcentreerd leven in. Geloof in Christus leidt tot verlossing in de toekomst, wanneer het getal van geredde mensen vol is.¹⁰³ Allen die geloven in Christus zijn gerechtvaardigd voor God.¹⁰⁴ Echter, men dient te volharden in het geloof in Christus tot het einde,¹⁰⁵ ondanks geloofsverdrinking.¹⁰⁶ Het geloof
25 in Christus wordt concreet in de bereidheid te gehoorzamen aan het onderwijs van Christus.¹⁰⁷

Samenvattend kan worden gesteld dat de menswording van Christus fundamenteel is voor Marpeck. De incarnatie is bepalend voor de verhouding oud en nieuw verbond. Hiermee wordt met name de discontinuïteit tussen oud en nieuw verbond tot uitdrukking gebracht. De
30 incarnatie is theologisch te beschouwen als het “epi-centrum” van het nieuwe verbond. Door de mensgeworden Christus wordt het nieuwe verbond ingesteld, door het geloof in de mensgeworden Christus deelt de gelovige in dit nieuwe verbond dankzij de heilige Geest. De

⁹⁸ Stuart Murray, *Biblical Interpretation in the Anabaptist Tradition. Studies in the Believers Church Tradition* (Pandora Press, Kitchener, Ontario & Herald Press, Scottdale Pennsylvania/Waterloo, Ontario, 2000), 79-83.

⁹⁹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 83-84.

¹⁰⁰ John. D. Rempel, *The Lord's Supper in Anabaptism, A Study in the Christology of Balthasar Hubmaier, Pilgram Marpeck, and Dirk Philips. Studies in Anabaptist and Mennonite History No. 33* (Herald Press, Waterloo, Ontario, Scottdale, Pennsylvania, 1993), 100.

¹⁰¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 109.

¹⁰² Klassen and Klaassen, *WPM*, 141-143.

¹⁰³ Klassen and Klaassen, *WPM*, 135.

¹⁰⁴ Klassen and Klaassen, *WPM*, 135-136.

¹⁰⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 137.

¹⁰⁶ Klassen and Klaassen, *WPM*, 139-140.

¹⁰⁷ Klassen and Klaassen, *WPM*, 152.

ceremonieën getuigen van dit nieuwe verbond en formeren de geloofsgemeenschap tot
gemeenschap van het nieuwe verbond.

5 4.2. Verhouding oud en nieuw verbond

De reden waarom Marpeck schreef over het verbond was vanwege zijn debat met Bucer.
Bucer schonk grote aandacht aan het oude testament en vereenzelvigde dit met het nieuwe
testament. Blough schrijft dat Bucer de doop gelijkstelde aan de besnijdenis van het oude
10 verbond. Beide waren volgens Bucer teken van het verbond (buntd zeychen).¹⁰⁸ Dit weersprak
Marpeck.

Bucer stelde dat oud en nieuw verbond identiek waren, met als gevolg dat de continuïteit
tussen beide verbonden benadrukt wordt. Marpeck daarentegen benadrukte de discontinuïteit
vanwege de menswording van Christus. Met de komst van Christus is er een nieuwe tijd
15 aangebroken.¹⁰⁹

Ten tijde van het oude testament, of oude verbond, was volgens Marpeck geen sprake van
Christus, behalve als belofte. De aanduidingen “oude en nieuwe testament” en “oud en nieuw
verbond” blijken onderling verwisselbaar te zijn.¹¹⁰

20 Het oude verbond kende de besnijdenis als zegel (Segel) van dat verbond¹¹¹ en kende de
belofte van vergeving van zonden en van hoop op bevrijding. De menswording van Christus
leidde tot een nieuw verbond en daarmee tot een nieuwe verhouding tussen God en de
gelovigen, dankzij de heilige Geest. Het nieuwe verbond beschreef het leven met God en
vergeving door het geloof in Christus. Ook sprak het nieuwe verbond over een nieuw volk: de
25 volgelingen van Christus.¹¹²

Daarnaast noemde Marpeck Christus Zelf het nieuwe verbond, als vervulling van de belofte
en hoop van het oude verbond.¹¹³ Daarmee verduidelijkte hij dat het oude verbond en haar
bepalingen (waaronder de besnijdenis) definitief voorbij waren en dat er een nieuw tijdperk
was begonnen met nieuwe bepalingen.

30 Het nieuwe verbond definieerde hij als “het verbond van een goed geweten met God”.¹¹⁴
Daarmee bedoelde hij: het verbond van een hart dat gereinigd is van zonde en gezuiverd is
door Christus.¹¹⁵ De definitie van het nieuwe verbond is ontleend aan 1 Petrus 3:21, “der
Bund eines guten Gewissens mit Gott durch die Auferstehung Jesu Christi”.¹¹⁶ Van dit nieuwe

¹⁰⁸ Blough, 48. Verwijzende naar “Bucers Apologie der Kindertaufe gegen Pilgram Marpeck”, QGT
VII, 402.

¹⁰⁹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 60.

¹¹⁰ Klassen and Klaassen, *WPM*, 60, 108-109, 112. Rollin Stely Armour, *Anabaptist Baptism, A
Representative Study* (Wipf & Stock Publishers, Eugene, Oregon, 1998 [Herald Press, 1998]), 114.

¹¹¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 109, 131..

¹¹² Klassen and Klaassen, *WPM*, 147.

¹¹³ Klassen and Klaassen, *WPM*, 118.

¹¹⁴ Klassen and Klaassen, *WPM*, 112.

¹¹⁵ Armour, 115.

¹¹⁶ Die Bibel oder die ganze heilige Schrift des Alten u Neuen Testaments nach der deutschen
Übersetzung D. Martin Luthers (Privileg. Mürttemb. Bibelanstalt, Stuttgart, 1937).

5 verbond is de doop het getuigenis (Zeugnis). Opgemerkt moet worden dat Marpeck, in navolging van Schiemer en Hut, Luthers' vertaling van 1 Petrus 3:21 overnamen. Deze vertaling blijkt fundamenteel voor de betekenis van doop, verbond en de verhouding tussen doop en verbond komt er grote druk op deze vertaling. Anders dan in de roerige periode van de reformatie, zou deze vertaling tegenwoordig een kritische exegetische argumentatie vragen vanwege andere vertaalmogelijkheden.

10 Als de doop, naar de Lutherse vertaling van 1 Petrus 3:21, getuigenis is van het nieuwe verbond, dan getuigt de doop als een ceremonie van zowel het geloof van de gelovige als ook van het verlossend handelen van Christus.¹¹⁷ Reagerend op spiritualisten is de doop een aards en elementair, of noodzakelijk, getuigenis van de doop met de Geest, door middel waarvan Christus zichzelf heeft geopenbaard aan de gelovige.¹¹⁸ Belangrijk hier, in *Rechenschaft seines Glaubens*, is de gedachte dat de innerlijke doop met de Geest en de uiterlijke doop met water met elkaar moeten corresponderen. En dat door middel van de Geest Christus zichzelf
15 openbaart aan de gelovige, wat de betekenis van de doop lijkt te vormen. Hier lijkt Marpeck zoekende te zijn naar een sacramentele betekenis van de doop. In *Vermahnung en Verantwortung* werkte hij deze sacramentele betekenis verder uit.

20 Samenvattend valt het op dat Marpeck de discontinuïteit tussen oud en nieuw verbond ver heeft doorgevoerd. Als consequentie daarvan spreekt het nieuwe verbond over een nieuw volk: de volgelingen van Christus. Onder het oude verbond was ook sprake van een volk van God; het volk Israël. Vanwege de ver doorgevoerde discontinuïteit is niet duidelijk hoe de beide volken, Israël en volgelingen van Christus, zich tot elkaar verhouden. De indruk wordt
25 gewekt dat er geen relatie of verhouding tussen beide volken bestaat. Dit lijkt te worden versterkt door besnijdenis en doop los te zien van elkaar. Daarnaast was antisemitisme het Europa van de 16^e eeuw niet vreemd, waardoor het minder vanzelfsprekend is om uit te wijden over Israël dan vandaag de dag het geval is.
De doop verbindt Marpeck direct met het nieuwe verbond, maar de theologische argumentatie hiervoor is nog niet duidelijk.

30 Een belangrijke vraag die Marpeck niet beantwoordde is hoe verhouden het volk van God onder oud en nieuw verbond zich tot elkaar? Een andere belangrijke gedachte van Marpeck – die meer aandacht vraagt – voor de beschrijving van het nieuwe verbond, is de rol van de heilige Geest.

35

4.3. De rol van de heilige Geest

40 De heilige Geest heeft een prominente plaats in het verbondsdenken van Marpeck. Dit komt vooral tot uitdrukking in *Rechenschaft seines Glaubens*. Het nieuwe verbond komt tot stand door de uitwerkingen van de heilige Geest. Het nieuwe verbond wordt volgens Marpeck

¹¹⁷ Klassen and Klaassen, *WPM*, 131.

¹¹⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 143. Blough, 108.

gekenmerkt door de vergeving van zonden door het geloof in Christus,¹¹⁹ het worden van een kind van God¹²⁰ en het in staat zijn de wil van God te doen,¹²¹ omdat de wil van God wordt geschreven in de harten van gelovigen.¹²² Marpeck benoemt deze vruchten als zijnde het werk van de heilige Geest. Wat gelovigen onder het oude verbond verlangden te doen, is mogelijk voor gelovigen onder het nieuwe verbond: door middel van de Geest kan de wil van God worden gedaan. Daarom stelt Marpeck dat een gelovige, of kind van God, wordt herkend aan de bereidheid de wil van de Vader te doen.¹²³

Dit zijn niet de vruchten van het verbond met Abraham, waarvan de besnijdenis het teken is. Het zijn vruchten van het nieuw verbond zoals aangekondigd in Jeremia 31:33-34.¹²⁴ Deze vruchten zijn het werk van de heilige Geest. De Geest die Christus uitstort in het hart van de gelovige. Marpeck toont aan dat de heilige Geest het onderscheid kenmerkt tussen oud en nieuw verbond.¹²⁵ Dit onderscheid verwoordde hij eveneens in het definiëren van gelovigen. Gelovigen onder het oude verbond noemde hij “kinderen van het geloof van Abraham”, gelovigen onder het nieuwe verbond noemde hij “kinderen van de Geest”.¹²⁶

Vervolgens is de doop getuigenis van de genoemde vruchten van de Geest in de gelovige. De doop getuigt van het geloof in Christus en van het kennen van Christus.¹²⁷ Vanwege de vergelijking kinderdoop met besnijdenis, verwijst Marpeck eveneens naar deze vergelijking.¹²⁸ Hij wijst erop dat de vergelijking doop en besnijdenis, zoals vermeld in Kolossenzen 2:11, verwijst naar de besnijdenis van het hart. Door geloof in en het belijden van de geopenbaarde Christus is het hart van de gelovige besneden en recht gemaakt.¹²⁹ Met dit laatste verwijst hij naar 1 Petrus 3:21, “der guten gewillens” (volgens de Lutherse vertaling). Daarmee is het nieuwe verbond een verbond dat in het hart van de gelovige wordt bevestigd door de Geest, door het geloof in Christus.

Door de prominente plaats van de heilige Geest te benadrukken heeft Marpeck een theologische fundament gelegd voor een verbondstheologie en de doop als getuige van het nieuw verbond. Christus is grondlegger van het nieuw verbond. Christus manifesteert Zich aan en in gelovigen door de Geest. Dankzij de Geest is er sprake van een verbondenheid tussen Christus en de gelovigen. De doop is getuige van dat verbond. Op deze manier geeft Marpeck theologisch antwoord op de kinderdoop van reformatoren zoals Bucer. Echter, er is nog een belangrijke theologische onduidelijkheid. De contouren van de verbondstheologie worden duidelijk. Daarnaast heeft Marpeck beschreven dat er sprake is van een verband tussen nieuw verbond en doop. Maar hoe Christus, Geest en doop zich theologisch verhouden is nog niet duidelijk. Van nog groter belang is de vraag waarom God

¹¹⁹ Klassen and Klaassen, WPM, 136.

¹²⁰ Klassen and Klaassen, WPM, 134, 137.

¹²¹ Klassen and Klaassen, WPM, 137, 142.

¹²² Klassen and Klaassen, WPM, 109.

¹²³ Klassen and Klaassen, WPM, 110.

¹²⁴ Klassen and Klaassen, WPM, 116, 124

¹²⁵ Klassen and Klaassen, WPM, 142. Armour, 118.

¹²⁶ Klassen and Klaassen, WPM, 109.

¹²⁷ Klassen and Klaassen, WPM, 111.

¹²⁸ Klassen and Klaassen, WPM, 116-119.

¹²⁹ Klassen and Klaassen, WPM, 116. Armour, 115, 119.

naar mensen handelt middels een verbond. Wat is het theologisch belang van het verbondsdenken?

Neil Blough geeft in *Christ In Our Midst* aan dat Marpeck antwoord geeft op beide gestelde vragen. Dit maakt Blough duidelijk naar aanleiding van Marpecks' *Vermahnung*. Verderop in 5 dit deel zal dit antwoord uiteen worden gezet.

Al in *Clare Verantwortung* is de basis van Marpecks' verbondsdenken zichtbaar. Hij stelt hierin dat de Geest van Christus aanwezig is onder de gelovigen die God willen gehoorzamen.¹³⁰ De ware gelovigen weten zich gedreven door het levende Woord van God en de Geest van Christus.¹³¹ Daarnaast is de rol van de Geest kenmerkend voor het onderscheid 10 tussen oud verbond en nieuw verbond. Onder het oude verbond klonk de toezegging van de uitstorting van Gods Geest. Het kenmerkende van het nieuwe verbond is, volgens Marpeck, dat de Geest van Christus is uitgestort op allen die geloven in Christus.¹³² God wil de Geest uitstorten opdat zij die geloven Hem zullen kennen. Zoals Marpeck 15 verwoordde zal de kennis van Christus in het hart van de gelovige hem transformeren tot volgeling van Christus.¹³³ De rol van de heilige Geest is dan ook bepalend voor het ondergaan van de doop. Want als de Geest werkzaam is in het hart van de gelovige zijn de ceremonieën (zoals de doop) externe getuigen van het werk van de Geest.¹³⁴ Want zij die innerlijk zijn gedoopt met geloof door de Geest van Christus, verlangen volgens Marpeck de uiterlijke doop 20 te ondergaan en de viering van het avondmaal, zoals ingesteld door Christus.¹³⁵ De begrippen "innerlijk" en "uiterlijk" blijken in *Vermahnung* en *Verantwortung* zelfs van cruciaal belang voor het definiëren van doop als sacrament en voor de verhouding tussen doop en verbond.

In *Klare Unterricht* vervolgt Marpeck zijn spreken over de Geest door te benadrukken dat de 25 eenheid van de leden van Christus' Lichaam (de gemeente) door de Geest tot stand komt. Daarmee zegt hij dat de eenheid van geloof en de onderlinge liefdesband door de Geest van Christus tot stand komt.¹³⁶ De innerlijke werking van de Geest van Christus komt tot uitdrukking in de identiteit en het functioneren van de gemeente.¹³⁷ De gemeente wordt in *Klare Unterricht* gedefinieerd vanuit verbondsdenken. Daarmee wordt de gemeente een 30 verbondsgemeenschap door Gods Geest geleid en geformeerd. Marpeck schrijft dat Christus leven geeft en dat de Geest geestelijke kinderen van Abraham doet ontwaken en doet opstaan. De naam Abraham doet denken aan het oude verbond, terwijl de Geest bij Marpeck verbonden wordt met het nieuwe verbond. Door deze naam wordt de gemeente, bestaande uit de geestelijke kinderen van Abraham, tot geloofsgemeenschap van 35 het nieuwe verbond.¹³⁸

¹³⁰ Klassen and Klaassen, *WPM*, 45-46.

¹³¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 50-51.

¹³² Klassen and Klaassen, *WPM*, 60-62.

¹³³ Klassen and Klaassen, *WPM*, 61.

¹³⁴ Rempel, 99.

¹³⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 65.

¹³⁶ Klassen and Klaassen, *WPM*, 73-74.

¹³⁷ Klassen and Klaassen, *WPM*, 74, 77.

¹³⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 95-96.

In *Klare Unterricht* schrijft Marpeck ook over zijn eigen doop. Deze beschrijft hij als het begraven worden met Christus en geloven en vertrouwen in de opstanding.¹³⁹ De doop verbindt hij direct met datgene wat de mens geworden Christus heeft ondergaan, in overeenstemming met de Schriften.¹⁴⁰

- 5 In *Rechenschaft seines Glaubens* gaat hij door op de ingeslagen weg, zoals in het begin van deze paragraaf is beschreven.

10 Concluderend moet worden gezegd dat de komst van Christus onder het oude verbond volgens Marpeck de vervulling en beëindiging was van het oude verbond. Daarmee was Christus het verbond Zelf¹⁴¹ en bringer van het nieuwe verbond. Door de menswording van Christus kon het nieuwe verbond, als zijnde een verbond van een goed geweten met God, worden ingesteld. Omdat geloof in Hem betekende dat het hart van de gelovige mens werd besneden en gerechtvaardigd werd tegenover God.¹⁴²

15 Van hieruit was Marpeck in staat de kinderdoop te weerspreken, want zij die gedoopt worden moeten in staat zijn hun zonde en onmogelijkheid tot gehoorzaamheid aan de wet te erkennen.¹⁴³ Daarnaast getuigt de doop van het werk van Gods Geest in het hart van de gelovige¹⁴⁴ en dat is de reden waarom alleen gelovigen zich kunnen laten dopen.¹⁴⁵

20 Waarom God zich tot mensen verhoudt middels een verbond en hoe Christus, Geest en doop zich theologisch tot elkaar verhouden, zijn vragen die een antwoord krijgen in het vervolg. Daarnaast is de theologische verhouding met de gemeente een onderwerp van belang. Vooral omdat er toen en vandaag sprake is van gelovigen die wel en die niet zijn gedoopt. Wat betekent dit voor een verbondstheologie?

25

5. Boek van het verbond en Verantwoording.

30 In 1542 verscheen *Vermahnung* dat over het algemeen wordt toegeschreven aan Marpeck. In ieder geval is Marpeck één van de auteurs geweest. *Vermahnung* wordt gezien als langste en meest gedetailleerde doperse verklaring over doop en avondmaal. Caspar Schwenckfeld reageerde hier kritisch maar vriendelijk op met zijn *Judicium*.¹⁴⁶ Waarop Marpeck zijn *Verantwortung* schreef, als antwoord op Schwenckfeld.

¹³⁹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 94.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 116, 118.

¹⁴² Klassen and Klaassen, *WPM*, 116-117.

¹⁴³ Klassen and Klaassen, *WPM*, 127, 131.

¹⁴⁴ Klassen and Klaassen, *WPM*, 145.

¹⁴⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 110, 111.

¹⁴⁶ *Über das neue Büchlein der Taufbrüder ... Judicium*; Corpus Schwenckfeldianorum 8:161-214. Zie voor achtergronden: Williams, 710-716. Rempel, 102

Vermahnung, of *Taufbüchlein*, of *Das Buch der Bundesbezeugung*, is geschreven om de versplinterde beweging van dopersen te verenigen. Daardoor lijkt dit werk een belijden van gezamenlijk geloof te zijn, zoals in het volgende citaat door Loserth wordt aangegeven:

5 “Wir wollen, unsere Pflicht und unserem Verbündnis in Christo nach, Zeugnis
von der lauterer Wahrheit abführen, verderbliche Sekten anrichten und schier
alle Welt ins Verderben reißen. Wir mahnen männiglich, so dieses unser Bündnis
und diese Vereinigung des Glaubens in Christo lesen oder hören, nich wider die
Wahrheit zu streiten ... Die Wahrgläubigen aber mögen mit uns bekennen und
10 Bundesgenossen in Christo werden.”¹⁴⁷

Naast een belijden van gezamenlijk geloof is *Vermahnung* tevens een polemieek tegen de invloed van Schwenckfeld, wiens aanhangers “valse anabaptisten” worden genoemd, en een weerspreken van de kinderdoop.¹⁴⁸ *Vermahnung* is op te vatten als een theologische basis ter
15 versterking van de eenheid van doperse gelovigen. Het verbondsdenken dient daarmee de eenheid van gelovigen. Dan is een verbondstheologie meer dan een vorm van systematische theologie. Het is een argument en motivatie voor eenheid van gelovigen. Het bedenkelijke van een werk als *Vermahnung* is echter, dat het willen verenigen van (doperse) gelovigen tegelijkertijd een proces van polisering is binnen de protestantse beweging.

20 Hier dient ook te worden genoemd de brief van Marpeck aan Helena von Streicher. Deze brief circuleerde onder de naam van een zekere Magdalena Marschalck von Pappenheim. Zij zond de brief naar Helena von Streicher, die de brief aan Schwenckfeld gaf. Von Streicher wordt gezien als een vriend en aanhanger van Schwenckfeld. Williams noemt Schwenckfeld Von Streichers mentor.¹⁴⁹

Inhoudelijk gezien was de brief van Marpeck aan Streicher een korte weergave van *Vermahnung* in briefvorm. Marpeck weerlegde Schwenckfelds’ vergeestelijking van Christus en Zijn kerk. Daarnaast verdedigde hij dat de geïncarneerde Christus deel uitmaakt van de Goddelijke Drie-eenheid. Christus is èn God èn mens en in wezen één met de Vader en de
30 Geest.¹⁵⁰ Deze eenheid komt hierin tot uitdrukking dat wat Christus de Vader ziet doen, Hij ook zelf doet in uiterlijke handelingen. Op eenzelfde wijze bewerkt de Geest het handelen van Christus in de gelovige en in de kerk, wat dan zichtbaar tot uitdrukking komt door de gelovigen en in handelingen zoals doop en avondmaal. Deze gedachte kan worden opgevat als de theologische kern van *Vermahnung* en *Verantwortung* en zal worden uitgewerkt in
35 paragraaf 5.1.1.

¹⁴⁷ J. Loserth, *Quellen und Forschungen zur Geschichte der oberdeutschen Taufgesinnten im 16. Jahrhundert*, Pilgram Marbecks Antwort auf Kaspar Schwenckfelds Beurteilung des Buches der Bundesbezeugung von 1542, Wien und Leipzig Kommissionsverlag der Verlagsbuchhandlung Carl Fromme Gesellschaft m.b.H., 1929, 14.

¹⁴⁸ Voor meer achtergronden over het ontstaan van *Vermahnung* zie de volgende werken: Loserth, 13-18. Williams, *The Radical Reformation*, 705-711; Klassen and Klaassen, *WPM*, 159-160; Blough, *Christ In Our Midst*, 101-106; Klassen, *Covenant and Community*, 45-47. Rempel, 100-102.

¹⁴⁹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 376-377. Klassen, *Covenant and Community*, 55-56, 169. Blough, 110. Kiwiet, 59-61. Williams, 706-710, 713. Voor de brief zie Klassen and Klaassen, 376-389. Loserth, 179-188.

¹⁵⁰ Loserth, 181. Klassen and Klaassen *EPM*, 379-380. Kiwiet, 59-60.

Inhoudelijk is *Verantwortung* het vervolg op *Vermahnung*. Het is een samengesteld werk en, zoals vandaag de dag bekend, bestaande uit twee delen: *Verantwortung I* en *Verantwortung II*. Vermoedelijk samengesteld in de periode 1542-1556, maar zeker in 1561 definitief tot stand gekomen.¹⁵¹ *Verantwortung I* is een weerlegging van *Judicium* en aangenomen wordt dat het eind 1543 of begin 1544 is uitgegeven. De reden van dit werk was het spiritualisme, in het bijzonder zoals verwoord door Schwenckfeld, dat een gevaar vormde voor de theologie die Marpeck ontwikkelde. In het bijzonder Marpecks' theologisch denken over de incarnatie en het verlossende werk van Christus en het zichtbare wezen van de gemeente. Deze gedachten waren voor Schwenckfeld's mystieke spiritualisme, de belangrijkste uitdagingen, waar hij op reageerde.

Verantwortung II wordt gewaardeerd als bron van studie van de theologie van Zuid-Duitse Anabaptisten, hoewel van de hand van Marpeck. Het is onduidelijk wanneer dit werk uiteindelijk tot stand is gekomen. Zeker is dat het werk in 1561 werd afgerond, nadat Marpeck in 1556 was overleden.

De achtergrond van de *Verantwortung* is de controverse tussen Marpeck en Schwenckfeld en daardoor tot Marpecks' apologie geworden voor een zichtbare (lokale) gemeente van gelovigen. Tevens ontwikkelde hij zijn sacramenteel denken verder. De kerkelijke ceremonieën, waaronder de doop, ging hij meer opvatten als middel waar Gods Geest en het menselijk geloof bij elkaar komen. John Rempel spreekt over *Verantwortung* als een "de eerste kladversie van een systematische theologie", een "incarnationale theologie" en een "sacramentele ecclesiologie".¹⁵²

Voor de studie over *Verantwortung* is gebruik gemaakt van Rempels' vertaling van het werk van Loserth¹⁵³ en van het werk van Loserth.

Samen vormen de boeken *Vermahnung* en *Verantwortung* wat kan worden genoemd de verbondstheologie van Pilgram Marpeck, waarvan de fundamenten reeds waren gelegd in *Clare Verantwortung*, *Klare Unterricht* en *Rechenschaft seines Glaubens*.

5.1. Boek van het verbond

Marpeck begint zijn verbondstheologie met het definiëren van de (lokale) gemeente van Christus. Deze is volgens Marpeck in *Vermanung* (*Admonition* in de vertaling van Klassen and Klassen) een verbondsgemeenschap en haar leden zijn leden van het verbond in Christus.¹⁵⁴ De leden worden nader geformuleerd als gelovigen die zich hebben toegewijd aan het verbond met God, door (het geloof in) Jezus Christus.¹⁵⁵ De reden waarom de gemeente zo expliciet wordt gedefinieerd als verbondsgemeenschap is om haar te duiden als de plaats

¹⁵¹ Voor meer achtergronden over het ontstaan van *Verantwortung* zie de volgende werken: Loserth, 20-53; Williams, 715-721, 1213-1218; Rempel, 102-104. John Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 67-74. Blough, 133-185.

¹⁵² "The first draft of a systematic theology", "Its Theology of the church as the body of Christ is clearly sacramental ..." en "His incarnational theology". Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 68, 18.

¹⁵³ Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 67-157.

¹⁵⁴ Klassen and Klaassen, *WPM*, 163-164.

¹⁵⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 164.

waar Christus aanwezig is. Christus is te midden van Zijn gelovigen.¹⁵⁶ Het Christocentrisch uitgangspunt, zoals verwoord in *Klare Unterricht* en *Rechenschaft Seines Glaubens*, vormt de kern van de gemeente en het definiëren van de gemeente. Daar waar mensen verbonden zijn met God, als leden van het verbond van een rein geweten, daar is Christus in hun midden. In de explosieve periode waarin de reformatie als geloofsbeweging plaatsvond was het ook Marpeck te doen om de kerk: wie zij is en wat zij is.

Het nieuwe verbond, dat door de geïncarneerde Christus tot stand is gekomen en haar betekenis krijg door 1 Petrus 3:21, vormt daarmee de basis voor de gemeente en basis voor de eenheid van de gemeente. Daarnaast is het nieuwe verbond voor Marpeck uitgangspunt om te spreken over de doop en haar betekenis. Gezegd kan worden dat volgens Marpeck het nieuwe verbond in Christus gemeente-formerend is en bepalend voor de betekenis van de doop. In *Vermanung*, het Boek van het verbond, werkt Marpeck de betekenis uit van zowel doop als avondmaal. Voor dit onderzoek is de betekenis van het avondmaal niet aan de orde en wordt uitsluitend aandacht gegeven aan de doop in verhouding tot nieuw verbond. Wanneer Marpeck de doop heeft aangeduid als sacrament gaat hij over tot de inhoudelijke beschrijving van de betekenis van de doop. Tevens wilde Marpeck beschrijven wat de reden is waarom Christus de doop heeft ingesteld.¹⁵⁷

Voordat Marpeck nader ingaat op de doop, beschrijft hij eerst wat volgens hem een sacrament is.¹⁵⁸ Het lijkt alsof hij zich daartoe gedwongen voelde vanwege het debat over het woord sacrament en haar betekenis. Volgens protestanten waren er slechts twee sacramenten, in tegenstelling tot Rooms-katholieken. In de Schriften wordt het woord sacrament niet gebruikt, toch heeft dit woord voor de kerk betekenis. Daarom wilde Marpeck niet voorbijgaan aan het gebruik van dit woord en onderzocht hij wat volgens hem de betekenis is van een sacrament. Zoals Marpeck het woord sacrament verwoordt, is het een heilig, essentieel, gebeuren:¹⁵⁹ een “heyst eygentlich, ein weslich ding”.¹⁶⁰ Want een sacrament (doop en avondmaal) verwijst naar een gebeurtenis die door Christus is ingesteld en het brengt een verbintenis tussen God en gelovige tot stand. Daarom is een sacrament een bijzonder en heilig gebeuren. Het is te vergelijken met een eed of belofte van toewijding en verbondenheid.¹⁶¹ Daarom vraagt een sacrament onvoorwaardelijk toewijding van de gelovige.

Beschrijvende wat de doop betekent verwijst Marpeck eerst naar de doop van Johannes de Doper. Evenals Hubmaier heeft gedaan, wijst Marpeck op het verschil en de overeenkomsten tussen de doop van Johannes de Doper en de doop die Christus heeft ingesteld. Evenals bij Johannes de Doper is de doop die door Christus werd ingesteld gekenmerkt door belijden van zonden en bekering.¹⁶² Een overeenkomst tussen de doop van Johannes de Doper en die door

¹⁵⁶ Klassen and Klaassen, *WPM*, 167.

¹⁵⁷ Klassen and Klaassen, *WPM*, 178

¹⁵⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 167-172.

¹⁵⁹ “Sacer, sacra, sacrum”, Klassen and Klaassen, *WPM*, 169.

¹⁶⁰ Zoals Marpeck zelf verwoordde en daarmee een eigen weg insloeg betreffende het verwoorden van de betekenis van sacrament. Klassen and Klaassen, *WPM*, 170 en eindnoot 14 (572).

¹⁶¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 170-171.

¹⁶² Klassen and Klaassen, *WPM*, 174, 176-177. Hubmaier had hier in zijn debat met Zwingli nog benadrukt dat de doop van Johannes niet tot vergeving van zonden, dit in tegenstelling tot de doop van Christus (TA:HS, 125-126. Williams, 232).

Christus is ingesteld, is dat door de doop het evangelie van verzoening door de gelovige eigen wordt gemaakt.¹⁶³ Een verschil tussen beide dopen is dat de doop die Christus heeft ingesteld het getuigenis van een goed of gereinigd geweten kent en van het verlangen de wil van God te doen. Dit laatste geeft volgens Marpeck blijk van de wedergeboorte.¹⁶⁴ Evenals Hubmaier

5 heeft aangegeven, is de doop daarmee de deur om de vernieuwing van leven binnen te gaan. Vervolgens beschrijft Marpeck de doop als een handeling tussen God en de gelovige, waaraan het kennen van Christus vooraf gaat.¹⁶⁵ Marpeck reikt de volgende zaken aan om de doop te definiëren als een handeling tussen God en de gelovige.

Ten eerste vindt in de doop de bevestiging plaats van een goed of gereinigd geweten naar

10 God. Vervolgens is de doop de handeling waarin de gelovige bewust het zondige leven aflegt en getuigt van de intentie te leven in gehoorzaamheid aan God. Ten derde wordt de gelovige gereinigd van zijn zonden en verbindt hij zich aan God; hij legt het oude leven af en doet het nieuwe leven aan dat gekenmerkt wordt door de Geest.¹⁶⁶ Het wezenlijke van de doop is daarmee het verbond van een goed of gereinigd geweten met God (1 Petrus 3:21). De doop

15 leidt de gelovige het nieuwe verbond met God binnen en daarmee is de doop ook de toegang tot de heilige gemeenschap van het nieuwe verbond; de kerk van Christus.¹⁶⁷

Aan de hand van de werken van Paulus definieerde Marpeck de doop concreet als handeling tussen God en mens; hij verwijst naar Romeinen 6:3-4, Kolossenzen 2:10-12 en Galaten 3:27.

20 Enerzijds wordt de doop daarin opgevat als het afleggen van het oude, als handeling van de mens. Anderzijds wordt de doop opgevat als het opstaan met Christus, of als equivalent daarvan het besneden zijn door de besnijdenis van Christus, wat volgens Marpeck het handelen van God weergeeft. Samen vormen beide aspecten de doop als zijnde een handeling waarmee Christus wordt aangedaan als een nieuwe manier van leven.¹⁶⁸ Gods handelen in de

25 doop wordt door Marpeck geduid als het innerlijk handelen van de Geest die het geweten van de gelovige reinigt. De waterdoop, als uiterlijk handelen, getuigt van het nieuwe verbond wat door Christus tot stand is gekomen en waarin de gelovige zich verbindt aan God en het leven met Hem.¹⁶⁹ De neiging ontstaat te denken om de doop op te vatten als een “duo-gebeuren”: het innerlijk handelen van de Geest wordt beantwoord door het uiterlijk ondergaan van de

30 waterdoop. Op deze manier beschrijft Marpeck de doop niet. De innerlijke doop en de waterdoop zijn volgens Marpeck beiden het werk van God. Daarom is de waterdoop geen teken, maar een getuigenis. Een door Christus ingesteld fenomeen dat getuigt van Gods handelen in de mens, dat de gelovige moet ondergaan. Door deze benadering verwoordt Marpeck een theologisch argument voor de doop.

35

¹⁶³ Klassen and Klaassen, *WPM*, 175-176.

¹⁶⁴ Klassen and Klaassen, *WPM*, 177.

¹⁶⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 181.

¹⁶⁶ Klassen and Klaassen, *WPM*, 185-186.

¹⁶⁷ Klassen and Klaassen, *WPM*, 186.

¹⁶⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 191-193.

¹⁶⁹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 193.

Dit theologisch argument wordt ingeleid met de vraag naar de essentie van de doop.¹⁷⁰ De indruk wordt gewekt dat Marpeck beargumenteerde waarom de gelovige zich moet laten dopen. In debat met Schwenckfeld, spiritualisten en reformatorischen is een beargumentering van slechts de betekenis van de doop onvoldoende. Daarnaast vraagt de verhouding met het
5 nieuwe verbond, als basis voor de gemeente en haar eenheid, ook om een duidelijke verwoording van de essentie van de doop. In de volgende paragraaf wordt dit als apart onderwerp uitgewerkt.

10 5.1.1. “Wesen”

Marpeck benadrukt dat de innerlijke doop (doop met de Geest) en de uiterlijke doop (waterdoop) samen een essentiële eenheid vormen.¹⁷¹ Het woord dat Marpeck gebruikt om het “essentiële” te duiden betreft het woord “wesen”: “ein wesen mit dem inwendigen”.¹⁷² Het
15 woord “wesen” duidt hier op het handelen van God en Christus. Dit baseert Marpeck op Johannes 5:19;¹⁷³ “De Zoon kan niets van Zichzelf doen, als Hij dat niet de Vader ziet doen, want al wat deze doet, dat doet ook de Zoon op dezelfde wijze” (HSV). De gedachte is als volgt. De waterdoop (evenals het avondmaal) is het externe werk en de essentie (*wesen*) van de Zoon. Want wat de Zoon de Vader ziet doen, doet de Zoon evenzo (en onmiddellijk).¹⁷⁴ De
20 Vader handelt door de Geest innerlijk in het hart van de mens, wat leidt tot de wedergeboorte. De Zoon werkt op gelijke wijze (op hetzelfde moment) uiterlijk door het water van de doop.¹⁷⁵

Deze beschrijving van een simultane werkzaamheid van de Drie-ene God heeft Marpeck gebaseerd op zijn visie op de verhouding tussen oud en nieuw verbond. Tevens, door deze
25 simultane werkzaamheid van de Drie-ene God, wordt de doop verwoord als voortkomende vanuit het nieuwe verbond. In de doop zijn de Vader en de Geest innerlijk handelend en de Zoon uiterlijk.

Dat de Zoon werkt door middel van het doopwater blijkt uit de volgende woorden: De doop is het beeld van het afleggen van het oude leven, de afwassing van zonden, het aandoen van
30 Jezus Christus en de incorporatie in Christus’ heilige gemeenschap.¹⁷⁶ Deze woorden veronderstellen dat degene die wordt gedoopt de innerlijke verandering door de Geest heeft ontvangen, waarvan de doop getuigt.

¹⁷⁰ Klassen and Klaassen, *WPM*, 194. Marpeck gebruikt voor essentie of betekenis “welcher beteekent wort”. Klassen and Klaassen, *WPM*, 573, voetnoot 25.

¹⁷¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 194

¹⁷² Blough 107, voetnoot 25. Aanvullend geeft Blough in deze voetnoot de notitie: “When citing the original, we will leave “wesen” as it is in the tekst and not modernise with “Wesen”.”

¹⁷³ Volgens Rempel is Johannes 5:19 cruciaal. Tegelijkertijd blijkt dat Marpeck niet consequent was in zijn interpreteren van Johannes 5:19, omdat hij niet een geschoold theoloog of exegeet was. De incarnatie van Christus is bij Marpeck niet een exegetische deductie van de tekst. Zijn trinitarische formuleringen lijken eerder afgeleiden te zijn van de bekende beschrijvingen van Nicea en Chalcedon, dan vrucht van de tekst van het Johannesevangelie. Rempel, 104-106. Dit kan aanleiding zijn voor weerlegging van Marpeck zijn argumenten. Evenzo kan dit aanleiding zijn de argumenten verder te onderzoeken en uit te werken.

¹⁷⁴ Klassen and Klaassen, *WPM*, 195. Blough, 109, 111. Evenzo verwoord in de brief aan Helena von Streicher. Klassen and Klaassen, *WPM*, 378.

¹⁷⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 194-195. Blough, 108.

¹⁷⁶ Klassen and Klaassen, *WPM*, 196.

Op deze wijze heeft Marpeck op trinitarische wijze het sacrament uiteengezet en een theologisch argument verwoordt voor de doop en voor de verhouding tussen doop en nieuw verbond.¹⁷⁷ Want de doop is, zoals Marpeck verwoordt, getuigenis (*mitzeuge*) van de innerlijke essentie (Klassen and Klassen: “inner essence”). Met deze “innerlijke essentie” (innerlijke *wesen*) wordt bedoeld het verbond van een goed geweten met God.¹⁷⁸ Dit laatste spreekt van het handelen van de Geest in het hart van de mens, die de vrucht van het nieuwe verbond uitwerkt in het hart van de gelovige. Wat de Vader door de Geest innerlijk bewerkt in het hart van de gelovige, doet de Zoon door de waterdoop. Daarmee wordt verwoordt dat de geloofsdoop voortkomt uit het nieuw verbond.¹⁷⁹

Samenvattend en concluderend: Marpeck heeft een sacramentele betekenis geformuleerd voor de doop met trinitarisch fundament. Tot nu toe lijkt het alsof Marpeck verschillende onderdelen heeft aangedragen om de betekenis en bedoeling van de doop te verwoorden. Maar de onderlinge samenhang van de verschillende onderdelen is niet altijd duidelijk. Marpeck definieert, verwoordt en benadrukt in het proces het handelen van God. Maar wordt dit niet te veel benadrukt? Verdrukt dit niet de menselijke keus tot de doop? Door deze theologische benadering van doop worden wedergeboorte, bekering en doop direct met elkaar in verband gebracht. Als wordt aangegeven dat de Zoon gelijktijdig doet wat de Vader doet (door de Geest), kan de indruk worden gewekt dat wedergeboorte en doop met elkaar samenvallen.

5.2. Verbond, doop en gemeente

In *Vermahnung* als boek van het verbond beschrijft Marpeck dat de gemeente het werk voortzet van Christus, datgene wat Hij als mens heeft gedaan. De gemeente is het Lichaam van Christus, of zoals Rempel Marpeck interpreteert: “the church is the humanity of Christ”.¹⁸⁰ Door middel van de doop komt de gelovige het lichaam van Christus binnen, want “in Christus” is tevens “in het lichaam van Christus”.¹⁸¹ Het lichaam van Christus wordt daarbij opgevat als de (lokale) gemeente, gebouwd op het fundament, Christus, en geformeerd door middel van de doop. De gemeente heeft volgens Marpeck één fundament en een formerend element, waarmee wordt voortgebouwd op dat ene fundament. Het ene fundament is Christus, maar dit fundament krijgt betekenis door het geloof in Christus. Christus werk, als inhoud van het nieuw verbond in het leven van gelovigen, geeft

¹⁷⁷ Rempel, 107.

¹⁷⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 197.

¹⁷⁹ Vergelijk Rempel 107.

¹⁸⁰ Rempel, 107. Volgens Rempel kan in Marpecks' visie op de gemeente als voortzetting van het werk van de menselijkheid van Christus, het denken van Hubmaier worden onderscheiden. Rempel, 241, voetnoot 67.

¹⁸¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 201.

5 vorm aan dit fundament. De gelovigen vormen als het ware de stenen die samen de kerk van Christus vormen, gebouwd op Christus, het fundament.¹⁸²

Het tweede element waarop de kerk is gebouwd is de doop. De doop is de ingang en poort van de gemeente. Door middel van de doop wordt de gelovige de gemeenschap van gelovigen binnengeleid. Daarmee is de doop gemeente-formerend en rust zij op het ene fundament.

In *Verantwortung* gaat Marpeck door op wat in *Vermahnung* reeds had gesteld en met name verfijnt hij zijn gedachten over doop en verbond.

10

5.3. Verantwoording

15 *Verantwortung* is een 578 pagina's tellend boek. Dit gedetailleerd werk kent volgens Rempel 100 delen van Schwenckfeld's *Judicium* en minstens evenveel reacties daarop.¹⁸³ Daardoor zijn verschillende vraagstukken door Marpeck uitgewerkt, waaronder, zoals verwoord door Rempel: de doop als teken van Gods genade, de sacramenten en het handelen van de Geest in een sacrament, veelvuldig en uitgebreid over Christologie, de menselijke natuur en het zijn van een kind van God, over Gods regeren in staat en kerk, het heilig avondmaal en het Woord van God. Vanwege het onderwerp van onderzoek, zal worden volstaan met de onderwerpen doop, verbond en sacrament. Voor de overzichtelijkheid is gebruik gemaakt van Rempels' weergave van *Verantwortung*, en wordt verwezen naar de vertaling van Loserth.

20

25 5.3.1. Doop: identiteit

De menswording van Christus en de verhouding innerlijk-outerlijk, zoals verwoordt in *Clare Verantwortung*, *Klare Unterricht* en uiteengezet in *Vermahnung*, zijn leidend in Marpecks' spreken over de doop. Marpeck benadrukt dat de doop een getuigenis is van het werk van Gods Geest in het hart van de gelovige en niet een teken van Gods genade (der eußerlich tauff ... kein zaichen der gnaden), want de genade heeft geen teken nodig. Mocht er al sprake zijn van een teken van genade, dan is dat volgens Marpeck Christus zelf en dat Christus voor de mens aan het kruis is gegaan.¹⁸⁴ De genade is zelf de realiteit (wesen) van geloof in denken en willen van de gelovige.¹⁸⁵ De incarnatie leidt ertoe dat innerlijk en outerlijk deel zijn van één en dezelfde realiteit (wesen). Als gevolg daarvan zijn getuigenis en realiteit eveneens onlosmakelijk deel van één en dezelfde realiteit.¹⁸⁶

30

35

De incarnatie van Christus toont aan hoe essentieel het outerlijk getuigenis is. Het is immers de mensgeworden Christus (de outerlijke verschijning van God) die voor velen in Israël

¹⁸² Klassen and Klaassen, *WPM*, 294.

¹⁸³ Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 72.

¹⁸⁴ Loserth, 113.

¹⁸⁵ Loserth, 112.

¹⁸⁶ Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 75 en voetnoot 1 blz.145, 82. Loserth, 125,

geworden is tot een teken van val en opstanding. Het uiterlijke (*eusserlich*) onderwijs over geloof is (voor de gelovige) door het innerlijk werk van de heilige Geest een zaak van het hart. Het uiterlijk onderwijs is getuigenis van de innerlijke (*innerlich*) waarheid in het hart van de gelovige. Evenzo is de doop uiterlijk getuigenis (*mitzeugnis*) van het geloof in de
5 waarheid vanuit het hart. Dit verklaart de identiteit van de doop als uiterlijk getuigenis van het innerlijk werk van de Geest. De identiteit van de doop is van hieruit een verbond.

“... von ganzen werk des punts, wie es nach dem innerlichen und eußerlichen
10 ordenlich soll in ein ainigen punt auf einander gan, alsdann der, so taufft sol werden, mueß vorhin (auf das der taufft recht geschehe) die neu geburt (darin auch der punt der gueten gewißen berüert) als das wesen im herzen haben mit der mass, wie wir davon schreiben.”¹⁸⁷

De doop getuigt van de nieuwe geboorte, waarin het verbond van een goed geweten bestaat (1
15 Petrus 3:21). Daarmee getuigt de doop van het nieuwe verbond. In de doop komen het innerlijk werk van de Geest en het uiterlijk getuigenis samen. De gelovige getuigt door middel van de doop van het innerlijke werk van de Geest en daarmee van de nieuwe geboorte. Tegelijkertijd getuigt de gelovige door middel van de doop deel uit te maken van het nieuw
20 verbond in Christus. Van hieruit is de identiteit van de doop een verbond, namelijk een getuigenis van het nieuw verbond.

Door middel van de doop verbindt de gelovige zich aan Christus en tegelijkertijd aan het
lichaam van Christus Zijn gemeente (des leibs Christi, das ist seiner heiligen gemein, als ein
mitglied desselben leibs), die in *Vermahnung* is gedefinieerd als verbondsgemeenschap.¹⁸⁸
Daarnaast verbindt de gelovige zich door middel van de doop aan levensheiliging,¹⁸⁹
25 gestimuleerd door de heilige Geest.¹⁹⁰ Hiermee wordt het volgen van Jezus (discipelschap)
wordt bedoeld.

5.3.2. Doop en heilige Geest

30 Marpeck legt een direct verband tussen Christus en de gemeente, ook wat betreft de doop. Hij wijst naar de heilige Geest als de verbindende factor.

“Christus taufft mit dem h. geist und feur, die apostel dienen mit der lehr
35 und waßer, und wirt ir dienst auch ein taufft genennt, aber nit, das dieselb eins onder oder damit zwuo seyen oder das sy ohn mitwirkung des h. geists im glaubigen herzen geschehe.”¹⁹¹

¹⁸⁷ Loserth, 113.

¹⁸⁸ Loserth, 123.

¹⁸⁹ Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 80.

¹⁹⁰ Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 81. Loserth, 123.

¹⁹¹ Loserth, 113.

Christus doopt met de Geest en met vuur en de apostelen dienen (de gemeente dient) door onderwijs te geven. Onder dit dienen wordt ook het dopen verstaan. Het is geen andere doop dan die Christus heeft ingesteld, het is de doop die plaatsvindt in samenwerking met de heilige Geest die werkzaam is in het hart van de gelovige.

- 5 Het is deze heilige Geest die door middel van geloof de gelovige verzekert, heiligt en tot gehoorzaamheid brengt. Dit “tot gehoorzaamheid brengen” gebeurt door alle uiterlijke zaken (mit alle leiblichen werken) van geloof in Christus.¹⁹² Tot deze “lichamelijke werken” wordt ook de doop gerekend.¹⁹³ Daarmee maakt Marpeck duidelijk dat de Geest waarmee Christus doopt, die werkzaam is in de harten van gelovigen, zelf ook werkzaam is in de doop van
10 gelovigen.

5.3.3. Doop als actieve geestelijke handeling

- 15 In *Vermahnung* was de doop door Marpeck reeds gedefinieerd als een essentiële handeling; een “heyst eygentlich, ein weslich ding”.¹⁹⁴ De innerlijke doop (doop met de Geest) en de uiterlijk doop (waterdoop) vormen samen een essentiële eenheid; “ein wesen mit dem inwendigen”.¹⁹⁵ Het is door de incarnatie van Christus dat de innerlijke en uiterlijke doop tot
20 één essentiële eenheid is. In *Verantwortung* heeft Marpeck reeds duidelijk gemaakt dat de incarnatie van Christus aantoonde hoe essentieel het uiterlijk getuigenis van de doop is: in de doop komen het innerlijk werk van de Geest en het uiterlijk getuigenis samen (zie 5.3.1. Doop: identiteit). Dit betekent dat op grond van de incarnatie van Christus, de doop een geestelijke handeling is waarin God en mens beiden actief werkzaam zijn. Zoals weergegeven in het volgende citaat.

- 25 “Und also richten wir auch die tauff und all eusserliche, geisterliche handel ... damit furdert der inwendig mensch von dem auswendigen das auswendig ze thun, das got von dem inwendigen erfordert.”¹⁹⁶

- 30 Evenals in *Vermahnung* beschrijft Marpeck de doop trinitarisch. De Vader handelt innerlijk door de Geest en de Zoon handelt uiterlijk als mens, gelijktijdig met de Vader.¹⁹⁷ De doop (eußerlich tauff) (en het avondmaal) is niet een teken (zeichen) maar de uiterlijke realiteit (eußerlichen wesen) en handelen van de Zoon dat één is met het innerlijk handelen

¹⁹² Loserth, 113.

¹⁹³ “... alle leiblichen werken des glaubens in Christo, als tauff, abentmal, fueßwaschen, handuflegen, leeren, straffen gebet, almusen-geben, ein anzaigung der lieb des nechsten.” Losert, 113.

¹⁹⁴ Klassen and Klaassen, *WPM*, 170 en eindnoot 14 (572).

¹⁹⁵ Klassen and Klaassen, *WPM*, 194. Blough, 107, voetnoot 25.

¹⁹⁶ Loserth, 125. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 82.

¹⁹⁷ Loserth, 134. “Was der vater thuet, dat thuet gleich auch der sun des menschen, der vater als geist inwendig, der sun als mensch auswendig.” In de beschrijving van de goddelijke drie-eenheid is Marpeck niet altijd consistent. Soms, zoals hier, kan de vraag worden gesteld of Vader en Geest één en dezelfde zijn, of dat zij toch twee onafhankelijke persoonlijkheden zijn. Marpeck is hierin niet altijd duidelijk. Het betreft echter aan bijzonder onderzoek om hierop in te gaan.

(innerlichem thum) van de Vader.¹⁹⁸ Daarmee is de doop, zowel innerlijk als uiterlijk, een actief handelen van God.

Tegelijkertijd is de doop een gebeuren waarin de gelovige mens actief handelt. Ter verduidelijking hiervan verwijst Marpeck naar de doop als zijnde de “nauwe poort” die leidt naar het koninkrijk van de hemelen (volgens Matteüs 7:13-14). Deze verwijzing heeft Marpeck overgenomen van Schwenckfeld: “der tauff sey die eng port zum reich der himel”.¹⁹⁹ Daardoor wordt het menselijk handelen in de doop benadrukt. Een gelovige gaat vrijwillig en zelfbewust de doop in (in der tauff kombt) door de kruisiging van het oude leven (durch ablegung und kreuzigung des alten lebens) met alle innerlijke en uiterlijke gevolgen.²⁰⁰

De doop als actieve geestelijke handeling komt vervolgens tot uitdrukking door de gemeente. Door en namens de Drie-ene God past de gemeente de doop toe.²⁰¹ Het is haar geboden de doop toe te passen en de doop is onderdeel van haar dienst. Het is door de doop dat Christus Zijn gemeente formeert.

5.3.4. Doop als sacrament

Zoals door Marpeck beschreven, is de doop een actieve geestelijke handeling waardoor een gemeente wordt geformeerd en waarin God en mens handelende zijn. De beschrijving weerspiegelt de definitie van doop als sacrament, zoals weergegeven in *Vermahnung*: ingesteld door Christus met als doel een belofte of eed van toewijding en verbondenheid uit te drukken, die verbondenheid tot stand brengt.²⁰² In *Verantwortung* verdiept Marpeck de definitie van sacrament.

Doop (en avondmaal) zijn geen tekenen (kein zaichen). Het gaat niet om de elementen van brood en wijn, maar om de handeling (das werk). De doophandeling is één met het inwendige (ein wesen mit dem inwendigen).²⁰³ Verwijzend naar Efeziërs 5:26, “door haar te reinigen met het waterbad door het Woord” (HSV), is niet het water van de doop reinigend, maar het Woord van Christus.²⁰⁴ Het gaat niet om de elementen van het sacrament (water, brood en wijn), maar om het gebruik in overeenstemming met de opdracht van Christus (bevelch Christi).

Wat met de doop wordt bedoeld, getuigd en beleden (gemaint, bezeugt und bekennt wirt) is dat de doophandeling een éénheid is (ein wesen) met het innerlijke van de gelovige.²⁰⁵ Daarom is de doop geen teken. Het is volgens Marpeck “ein wesen” met het innerlijk. Dat is

¹⁹⁸ Loserth, 133. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 82.

¹⁹⁹ Loserth, 128.

²⁰⁰ Loserth, 129. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 83.

²⁰¹ Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 85. Loserth, 134-135.

²⁰² Klassen and Klaassen, *WPM*, 170-171.

²⁰³ Loserth, 137. Zie ook 5.1.1. “Wesen”. Blough, 107, voetnoot 25.

²⁰⁴ Loserth, 282-283. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 93.

²⁰⁵ Loserth, 138. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 86.

wat een sacrament kenmerkt: de doop is “ein wesen” met het innerlijke. Het goddelijk handelen komt tot uitdrukking en de menselijke toewijding.

5 Concluderend kan worden gesteld dat volgens Marpeck het sacrament van de doop de verbondenheid tot stand brengt tussen de gelovige en God en tussen de gelovige en medegelovigen.

5.3.5. Doop en nieuw verbond

10

De verhouding oud en nieuw verbond is bij Marpeck die van belofte en vervulling. Het oude verbond is die van belofte en het nieuwe verbond die van de vervulling. Het onderscheidt tussen oud en nieuw verbond wordt gekenmerkt door de heilige Geest. De heilige Geest wordt onder het oude verbond beloofd en die belofte is onder het nieuwe verbond vervult.

15

Het nieuwe verbond kenmerkt de nieuwe schepping. De gelovige mens is een nieuwe schepping door het werk van de Geest. Als nieuwe schepping is hij kind van God. Op een concrete manier omschrijft Marpeck: de nieuwe schepping is geestelijk en ontstaat alleen uit initiatief van God door het werk van de Geest (nach dem geist allein aus gott).²⁰⁶ Maar ook vlees en bloed worden vernieuwd tot kind van God (aber im fleisch und bluet empfangen).²⁰⁷ Dit wordt concreet door de doop, waarin een mens opstaat in een nieuw leven. Hier zegt Marpeck feitelijk dat door middel van de doop een mens kind van God wordt. Dat nieuwe leven is het zijn van kind van God.²⁰⁸ Zoals verwoord door Marpeck:

25

“... weiter sagen wir in unser zeugknus, dat die kindtschaft gottes sey nach dem geist allein aus gott, aber im fleisch und bluet empfangen, das auch fleisch und bluet geboren wird durch den tauff und des geists gehorsam, nymmer sienem lust zu leben, also seind die kinder gottes und ernsteung ewiglich ... auch wir seind leiblich und geistlich kinder gottes und des menschen, in geist und wort aus gott, fleisch und bluet nach aus dem menschen.”²⁰⁹

30

Enerzijds staat het nieuwe verbond voor een nieuwe verhouding tussen de gelovige en God. De doop markeert die nieuwe verhouding. Anderzijds houdt het nieuwe verbond de geestelijke vernieuwing en reiniging in. Zij die in Christus Jezus zijn, hebben het vlees gekruisigd met zijn lusten en begeertes (ir fleisch gekruizigt sambt den lusten und begierden), zoals staat beschreven in Galaten 5. Dit brengt Marpeck in direct verband met de besnijdenis (beschneidung), zoals beschreven in Kolossenzen 2. Deze besnijdenis staat daarmee voor het afleggen van het zondige leven van het vlees (der beschneidung ohn hend durch ablegung des

35

²⁰⁶ Loserth, 283. John Colwell, “Alternative Approaches to Believer’s Baptism” (from the Anabaptists to Barth), 9. Scottish Bulletin of Evangelical Theology, Volume 7.1, 1989.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 93-94 Kiwiet, 127-128.

²⁰⁹ Loserth, 283.

sündlichen leibs des fleisch.²¹⁰ Deze beschrijving markeert het onderscheid tussen oud en nieuw verbond. In tegenstelling tot het oude verbond, spreekt het nieuwe verbond van een geestelijke vernieuwing en reiniging van het leven en van een nieuwe verhouding met God. Ook is de doop niet de voortzetting van of plaatsvervangend voor de besnijdenis, zoals onder
5 andere Zwingli heeft bepleit. De doop getuigt van het werk van Gods Geest, die de gelovige reinigt en heiligt.²¹¹ Marpeck beschrijft het vernieuwende en reinigende werk van Gods Geest als vervulling van de belofte van reiniging en heiliging in Ezechiël 36.²¹² Zoals Marpeck duidelijk maakt worden oud en nieuw van elkaar onderscheiden door de heilige Geest die gegeven is door de geïncarneerde Christus. De doop getuigt van de werking van die heilige
10 Geest en vormt daarmee toegang tot nieuw verbond.

5.3.6. Nieuw Verbond

15 Marpeck's gedachten over nieuw verbond, doop en gemeente beginnen met de incarnatie van Christus. God's participeren in de wereld door het aandoen van het mens-zijn en het worden van mens onder de mensen (de historische Jezus) is Marpeck's primaire uitdrukking van openbaring, liefde en genade.²¹³ Het nieuw verbond wortelt Marpeck in de incarnatie. Het is door de kruisdood en lichamelijke opstanding van Jezus dat het nieuwe verbond tot stand is
20 gekomen. Deze Jezus heeft de Geest doen uitstorten over de gelovigen. De historische Jezus prolongeert door die Geest in Zijn lichaam de gemeente, de historische Jezus wordt gemanifesteerd in de sacramenten, waaronder de doop.

Marpeck typeert de heilige Geest als de grote belofte van het oude verbond. De vervulling van
25 die belofte is in het nieuwe verbond, wat hij aantoonst door te verwijzen naar Galaten 3 en Johannes 7.²¹⁴ Het nieuwe verbond komt tot uitdrukking door de heilige Geest. De Geest van God werkt het nieuwe verbond uit. Marpeck verduidelijkt dit door te beschrijven wat er in een gelovige gebeurt: door geloof in Christus wordt de belofte van de Geest ontvangen. De Geest troost de gelovige (tröstung), doet de gelovige de waarheid herinneren (erinnerung) en leidt
30 hem in die waarheid (leitung in alle warheit) (verwijzende naar Johannes 14, 15, 16 en 17).²¹⁵ De Geest brengt de gelovige tot leven vanuit de eeuwige dood (von ewigen tod lebendig macht) (verwijzende naar Johannes 6; Romeinen 8).²¹⁶ De woorden van Christus zijn Geest en leven in het hart van de gelovige. Daarmee wordt blijkbaar bedoeld dat de Geest de woorden van Christus in het hart van de gelovigen bevestigt en uitwerkt.

35 De doop is volgens Marpeck onlosmakelijk verbonden met het nieuwe verbond, want de doop is de individuele verbondsluiting van de gelovige mens met Christus en op die manier ook het

²¹⁰ Losert, 286. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 94.

²¹¹ Loserth, 286. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 94. John Colwell, "Alternative Approaches to Believer's Baptism", 5, 7. Kiwiet, 130-131.

²¹² Loserth 285-286.

²¹³ Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 112, eindnoot 78 blz. 151.

²¹⁴ Loserth, 481-482. Rempel in Klassen, Packull, Rempel, *Later Writings*, 112.

²¹⁵ Loserth, 482.

²¹⁶ Ibid.

model (das Schema) voor het nieuwe verbond.²¹⁷ Als handeling getuigt de doop van het handelen van de Geest. Zoals verwoordt in *Rechenschaft seines Glaubens* is de doop uiterlijk getuigenis (Zeugnis) van het verbond.²¹⁸ Daarmee wordt het nieuwe verbond vertegenwoordigd in de doophandeling. "... und darduch man vor gott versönt wirt, zu empfaen die gaben des h.geists als trösters ...".²¹⁹ Tevens wijdt de gelovige door het ondergaan van de doop zich toe aan het nieuwe verbond. Dit betekent dat de gelovige zich door middel van de doop verbindt aan God en de gelovigen; "... und also in gemeinschaft der heyligen oder in die kirch Christi eintritt."²²⁰ De doop is daarmee ook initiatierite tot de gemeente van Christus, als verbondsgemeenschap.

10
15
20
25
Uitgaande van de incarnatie heeft Marpeck een systematische uiteenzetting geschreven over doop, sacrament en nieuw verbond. Deze uiteenzetting is niet slechts een dogmatische verhandeling. Geschreven in de roerige periode van de reformatie, waarin dopersen werden vervolgd en verdeeldheid kenden, is het een passievol pleidooi zichtbare volgeling te zijn van Christus. Enerzijds zijn het Boek van het Verbond en Verantwoording pleidooi voor doop en gemeente-zijn. Anderszijds vormen deze boeken een pleidooi voor het volgen van Christus. Het verbond is een centraal begrip geworden voor de gemeente als verbondsgemeenschap en voor de doop als toegang tot die verbondsgemeenschap. Zoals verwoordt in *Klare Unterricht* is de doop een voorschrijvend getuigenis dat noodzakelijkerwijs ondergaan dient te worden.²²¹ Het nieuw verbond is een verbintenis geworden tussen God en mede-gelovigen, uitgaande van het verlossend handelen van Gods Geest. Deze verbondstheologie, het Boek van het Verbond en Verantwoording samen te vatten, geeft een aantal concrete handvatten voor een baptistische verbondstheologie. Daarbij moet worden gerealiseerd dat Marpeck schreef in een spannende en vijandige context die in de huidige tijd niet wordt herkend, ondanks de soms verhitte doopdiscussies tussen reformatorische en baptistische gelovigen. Deze context is bepalend geweest voor theologische keuzes die moeten worden bevraagd.

De verbondstheologie van Marpeck kan een constructieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het verbondsdenken van de hedendaagse baptistische theologie.
30 De volgende onderwerpen zijn belangrijk voor nader onderzoek:
In de eerste plaats het onderscheid tussen oud en nieuw verbond en op grond waarvan het onderscheid te definiëren? Volgens Marpeck was er een definitieve discontinuïteit tussen oud en nieuw verbond. Van hieruit ontstaat de volgende vraag naar de identiteit van de gemeente als volk van God. Zowel onder het oude als onder het nieuwe verbond wordt gesproken over
35 volk van God. Als geen sprake is van continuïteit tussen oud en nieuw verbond, blijft onbeantwoord wie volk van God is en wat het betekent volk van God te zijn.

²¹⁷ Kiwiet, 125.

²¹⁸ Klassen and Klaassen, *WPM*, 117.

²¹⁹ Loserth, 481.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Klassen and Klaassen, *WPM*, 83-84. John Colwell, "Alternative Approaches to Believer's Baptism", 5, 7.

Marpeck vervolgt met een uiteenzetting waarom de doop een sacrament is. Ook binnen het hedendaags baptisme is dit een onbeantwoorde vraag. Bij Marpeck is echter in het sacramenteel denken niet duidelijk, hoe het innerlijk goddelijk handelen zich verhoudt met de doop als mensenlijk handelen? Dit is een vraag die actueel is in het baptistisch onderzoek naar de betekenis en waarde van sacramentalisme. Vervolgens roept het vragen op te stellen dat door middel van de doop het nieuwe leven wordt aangegaan en iemand kind van God wordt. Vooral in het huidige doopdebat is dit een actueel vraagstuk.

5

Een derde punt van onderzoek betreft de verhouding doop en nieuw verbond en doop en gemeente. Voor Marpeck is de doop onlosmakelijk verbonden met nieuw verbond en is de doop onlosmakelijk verbonden met de gemeente. Dit roept vragen op die ook vandaag de dag actueel zijn. Als een christen niet is gedoopt, maakt deze dan geen onderdeel uit van het nieuw verbond en van de verbondsgemeenschap? Tevens is dit punt van onderzoek actueel voor de baptisten discussie betreffende open of gesloten lidmaatschap. De manier waarop Marpeck de doop verbindt aan nieuw verbond en de gemeente als verbondsgemeenschap, kan de hedendaagse baptistische theologie een nieuwe impuls geven.

10

15

Deze drie punten van onderzoek worden als kernpunten nader uitgewerkt in het volgende onderdeel van dit onderzoek.

20

25

30

